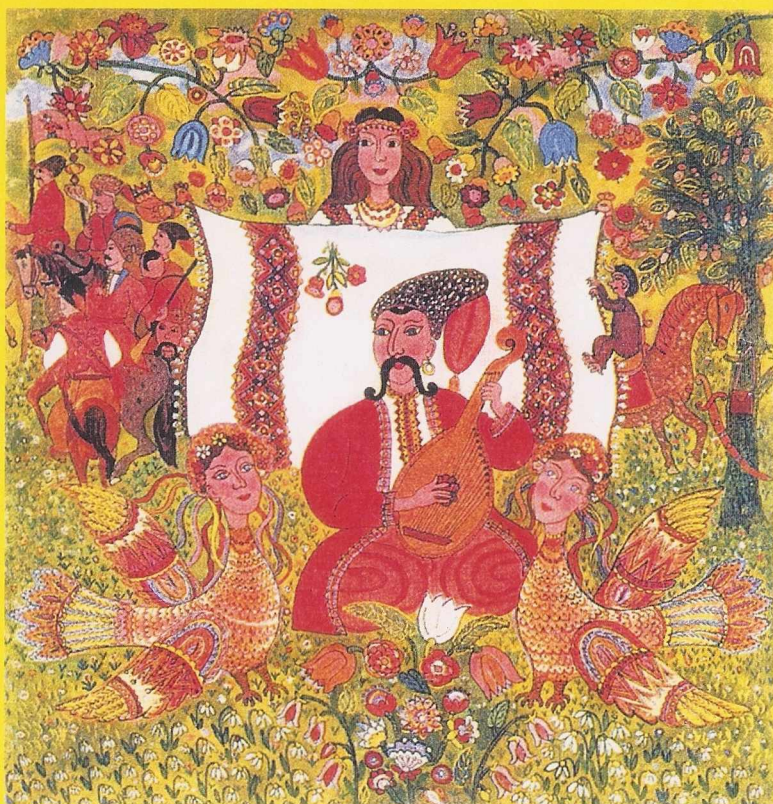

Г. А. Богатирьова

ФОРМУВАННЯ
ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ
ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО
МИСТЕЦТВА

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

Г. А. БОГАТИРЬОВА

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ
ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА**

Кривий Ріг – 2006

УДК 371.134:371.381+745/749

ББК 74.58:85.12

Б73

Богатирьова Г. А.

Б73

Формування художньої культури майбутніх учителів праці засобами народного мистецтва. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – 120 с.

ISBN 966-7997-97-9

Автор навчально-методичного посібника “Формування художньої культури майбутніх учителів праці засобами народного мистецтва” поставив перед собою мету – визначити та розкрити ефективні шляхи формування художньої культури майбутніх учителів праці, зокрема на основі вивчення інтегративного курсу мистецтвознавчого змісту та впровадження в систему роботи засобів народного мистецтва.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Камчугова І. Д. – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії КДПУ;

Удріс І. М. – кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва КДПУ;

Гаврилюк О. О. – кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України, директор ВПУ №25 м. Хмельницький;

Заворотня О. С. – вчитель вищої категорії, керівник ШМО вчителів трудового навчання КЗШ №130.

УДК 371.134:371.381+745/749

ББК 74.58:85.12

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол №3 від 14.10.2006 р.)**

ISBN 966-7997-97-9

© Богатирьова Г. А., 2006.

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ I. КУЛЬТУРА, НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК НАУКОВІ ПОНЯТТЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	8
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ ПЕДАГОГА	15
РОЗДІЛ III. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАЦІ.....	24
РОЗДІЛ IV. КУРС “ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА” ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ	32
РОЗДІЛ V. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ	40
РОЗДІЛ VI. КОМПЛЕКС ЗАСОБІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА З ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ.....	50
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
Термінологічний словник.....	92
Додаток А.....	94
Додаток Б	105
Додаток В.	115

ПЕРЕДМОВА

Початок ХХІ століття в освіті орієнтований на виховання соціально-активного покоління, яке сприймає й усвідомлює загальнолюдські цінності і насамперед духовні. Сучасній особистості мають бути притаманні такі якості, як загальна людська культура, художньо-естетична та професіональна культура, висока моральність, соціальна відповідальність та активність, гуманність, здібність до діалогу культур тощо. У ході культурної практики кожна людина повинна соціально визначити цінності й смисли приватного життя, міжособистісних стосунків, побутової етики, тобто освоїти повсякденний пласт культури.

Освіта ХХІ століття має забезпечити виховання цілісної особистості, розвиток її здібностей. Критерієм освіченості спеціаліста, його інтелігентності виступає ступінь залучення людини до духовних цінностей, висвітлення гуманістичних ідей на фоні характерних для нашого часу прагматизму та раціоналізму, у ситуації духовного надлому особистості в ході трансформації українського суспільства.

Духовне життя індивіда певною мірою залежить від економічних і політичних подій, але відомо також, що вихід із соціально-економічної кризи безпосередньо залежить від стану освіти, рівня кваліфікації фахівців, зокрема педагогів, від творчого характеру їх діяльності, загальної та художньо-естетичної культури. Система освіти стане більш ефективною тоді, коли в суспільстві буде високим статус людини "знаючої", "культурної", "інтелігентної".

Становлення української державності, інтеграція в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарного режиму й побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування на-

вчально-виховного процесу з підготовки спеціалістів з високою художньою культурою. Є очевидним, що від рівня освіти, розвитку й вихованості сучасної молоді, зокрема майбутніх педагогів, залежатиме науково-технічний, духовний прогрес української держави, її місце й роль у європейському та світовому співтоваристві.

Перед освітою стоїть проблема формування художньо-естетичної культури майбутніх педагогів, які зможуть нести її в сучасні загальноосвітні школи. Це положення стосується насамперед учителів праці, оскільки їхня педагогічна діяльність безпосередньо пов'язана з відродженням художніх народних ремесел і може успішно впливати на відродження української культури.

Проблемі формування загальної культури особистості приділили увагу такі філософи, як В. П. Андрущенко, Г. А. Гармаш, Є. С. Громов, В. В. Журавльов, М. С. Каган, О. Ф. Лосєв, Ю. У. Фохт-Бабушкін та ін.

Не меншу увагу приділяли вивченню цієї проблеми психологи Б. Г. Ананьєв, А. С. Виготський, О. М. Леонтєв, Б. С. Мейлах, С. Х. Рапопорт, В. А. Роменець та ін.

Значна кількість досліджень присвячена проблемі естетичного впливу творів мистецтва на особистість (О. В. Бабченко, А. М. Ващенко, І. С. Котенєва, С. Г. Мельничук, Н. Є. Миропольська, О. П. Рудницька тощо).

Необхідно зауважити, що в сучасному суспільстві та в освіті накопичилась низка суперечностей, які гальмують процес удосконалення підготовки майбутніх вчителів, зокрема учителів праці, процес формування їх загальнолюдської та художньо-естетичної культури. До них необхідно віднести протиріччя між:

- сучасним станом підготовки учителів праці щодо відродження національної культури України засобами навчально-виховного процесу та відсутністю сформованості "худож-

жньої культури” як особистісної якості в майбутніх учителів праці, завдяки якій педагог може успішно формувати в учнів більш досконалі художні уміння в практичній діяльності;

- необхідністю посилення уваги до культурологічного аспекту підготовки майбутніх учителів праці та недостатньою увагою до формування художньої культури майбутніх педагогів;

- існуючими методиками підготовки майбутніх учителів праці до художньо-творчої діяльності та відсутністю цілеспрямованої системи роботи по формуванню в них художньої культури;

- потребою в успішному формуванні художньої культури учителів праці та відсутністю необхідної системи управління названими процесами.

Процес гуманізації та гуманітаризації сучасної освіти передбачає розкриття можливостей гуманітарних дисциплін щодо відродження національної культури. Актуалізується звернення до потенціалу художньої культури, значення якої для формування духовно багатой, творчої, національно свідомої особистості незаперечна. Шляхи вирішення цих задач різні, але можна виділити найбільш значущі: формування гуманістичних відносин між усіма учасниками навчально-виховного процесу; підготовка майбутнього вчителя (зокрема вчителя праці) не тільки як кваліфікованого фахівця, але і як вихователя-гуманіста; підвищення значення трудового навчання й художньої праці; формування художньо-естетичної культури молоді.

Розвиток особистості – надзвичайно складний процес, у якому беруть учать багато факторів. Серед них помітну роль відіграє образотворче мистецтво (професійне й народне) – специфічна сфера діяльності, що має різні й неоднорідні зв'язки з багатьма сферами суспільного життя. Відомо, що художня культура особистості формується залежно

від ступеня й характеру освоєння нею творів мистецтва. Саме мистецтво покликане задовольнити одну з найвищих потреб людини – художню, яка інтегрує інтелектуальні, естетичні та моральні потреби.

Проблема впливової сили мистецтва на людину не є чимось принципово новим для науки: про неї висловлювались відомі мислителі минулого, вона неодноразово ставилась самим життям. Однак процеси швидких соціальних змін, що відбуваються зараз у світі й у нашій країні, змушують нас по-новому оцінювати питання соціальної ефективності мистецтва; реалізації значного арсеналу його специфічних засобів, відсутніх в інших формах людської свідомості. Особливо актуальним є поєднання національних цінностей з гуманістичними, загальнолюдськими цінностями, упровадження ефективних методик вивчення професійного й народного мистецтва з урахуванням формування індивідуальних нахилів і здібностей студентів.

Автор навчально-методичного посібника “Формування художньої культури майбутніх учителів праці засобами народного мистецтва” поставив перед собою мету – визначити та розкрити ефективні шляхи формування художньої культури майбутніх учителів праці, зокрема на основі вивчення інтегративного курсу мистецтвознавчого змісту та впровадження в систему роботи засобів народного мистецтва.

РОЗДІЛ І. КУЛЬТУРА, НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК НАУКОВІ ПОНЯТТЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ідеалом сучасної епохи є людина-творець, творча особистість, яка діє в ім'я прогресу. Саме тому розвиток сучасної системи освіти безпосередньо пов'язується з формуванням ініціативного творчого вчителя.

Розв'язання сучасних проблем освіти неможливе без чіткого осмислення місця й ролі культури в житті людини та суспільства. Культура завжди цікавила філософів, соціологів, психологів, істориків як феномен суспільного життя, що розкриває особливості поведінки, свідомості та діяльності людей у конкретних формах життя (культура праці, культура побуту, художня культура, політична культура тощо), а також як спосіб життєдіяльності людини, колективу й суспільства в цілому. На сьогодні відомо близько 500 визначень культури, що свідчить про різноманітний зміст, який вкладається в це поняття, про складність даного феномену.

Відомі різні підходи до розгляду та трактування цього поняття у філософській, психолого-педагогічній, соціологічній та мистецтвознавчій науках. Як зазначають філософи (А. К. Бичко, Н. О. Бондар, П. І. Ігнатенко, В. С. Лугай, С. О. Черепанова й ін.), соціологи (В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко та ін.), педагоги (А. М. Бойко, І. А. Зязюн, Г. П. Шевченко, О. П. Щолокова тощо), психологи (А. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк та ін.), культура будь-якої нації визначається рівнем вихованості кожної людини. Ще більше це стосується духовного світу людини, який формується під впливом культурної діяльності в процесі реалізацій культурних зв'язків та стосунків між людьми.

Термін "культура" в початковому його тлумаченні не означав якогось особливого предмета, стану або змісту. Він був пов'язаний з уявленнями про дію, зусилля, спрямовані на вплив чого-небудь, і тому вживався з певним доповнен-

ням із загальним змістом “культура чогось”: культура духу, культура розуму тощо. Як лексична одиниця поняття “культура” бере початок від латинського слова “cultura” – “оброблення”, “поліпшення”. Тобто первісно поняття “культура” пов’язувалося з обробкою ґрунту, із землеробською працею.

Пізніше культуру стали розуміти як “людяність”, що виокремлює людину з природи, варварського стану. Як зазначено в “Словнику іншомовних слів”, поняття “культура” почали вживати в переносному значенні, розуміючи під ним “освіченість, вихованість людини” [24, с. 377]. У переносному значенні культура – це догляд, покращення, ушляхетнення тілесно-душевно-духовних нахилів і здібностей людини; відповідно існує культура тіла, душі й духовна культура. Так, Марк Тулій Цицерон говорить уже про *cultura animi* – культуру душі.

Отже, культура – це система створених і створюваних у процесі суспільно-історичної практики матеріальних і духовних цінностей, які відображають активну творчу діяльність людей в освоєнні світу. Саме поєднання матеріального й духовного факторів стало початком зародження феномену культури як синкретичного (нерозчленованого, комплексного) явища, що невід’ємно пов’язує людські почуття, волю, інтелект з оточуючим природним середовищем. Дослідник первісної культури Е. Тайлор вважає, що “на культуру можна дивитися як на загальне удосконалювання людського роду шляхом вищої організації окремої людини та цілого суспільства, .. явища культури являють собою предмет, зручний для вивчення законів людської думки та діяльності” [27, с. 36].

Поняття “культура”, за словником “Естетика”, використовується також для “історично визначеного рівня розвитку суспільства та людини” [9, с. 167]. Специфіка культури як якісної характеристики духовно-практичного освоєння людиною світу (зовнішнього та власного, внутрішнього) відби-

вається в тому, що вона (культура) свідчить, якою мірою людина стала для себе та інших людиною, як вона відчуває й усвідомлює себе такою. Тобто культурою людини починають називати рівень розвитку її творчих сил і здібностей. Вважається, що можна дати оцінку рівню й розвитку культури в будь-якому суспільстві, оскільки вона знаходить відображення “в типах і формах організації життя й діяльності людей”. Культура такою ж мірою, як і праця, робить людину людиною. Але якщо праця – це єдина соціальна субстанція, яка створює людину та розвиває її сутнісні сили, то культура – єдиний соціальний вимір, що демонструє міру становлення людини людиною, тобто культура є якісною характеристикою розвитку суспільства.

Аналіз сутності культури, її місця, ролі в суспільстві дозволяє виокремити основні взаємопов'язані аспекти культури:

– культура – народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику й збагачує духовне життя людини;

– культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу й самої людини в цьому світі, на отримання об'єктивної та достовірної інформації про світ, де головну роль відіграють наука й мистецтво;

– культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ і саму себе, але й визначити своє місце у світі, світоглядні установки;

– культура включає в себе сутність досягнутих людиною в процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини у світі;

– культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей;

– культура виступає потужним фактором формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій у справжні людські – саме в цьому полягає її гуманістичний зміст.

Враховуючи викладене вище, слід підсумувати: культура розвивається й змінюється разом з людиною та її діяльністю, відіграючи значну роль у життєдіяльності людей, оскільки впливає на працю, побут, дозвілля, менталітет, спосіб життя (йдеться як про суспільство в цілому, так і про кожную особистість). Дослідник О. П. Рудницька вважає, що культура є “системою життєвих сенсів суб’єкта, універсальним засобом творчої самореалізації людини” [19, с. 76]. Вона повинна сприйматися не тільки як досягнення минулого, але й як вагомий фактор впливу на сьогодення й майбутнє всього людства.

Відомо, що культура певного народу (нації) розглядається як специфічна атмосфера, що постійно оточує людину й зумовлює форми співіснування людей у конкретно-історичній реальності. Набуваючи національного втілення, вона стає культурою національною, локальною, притаманною конкретному суспільству, охоплюючи в якості компонента культуру художню.

Національна культура – конкретно-історична форма загальнолюдської культури, що не існує поза національною визначеністю кожної культури. Існуючі проблеми з даного питання, як вважає І. Ф. Ляшенко, складають “відкрите питання про природу національного стилютворення в мистецтві на ґрунті виявлення людського духу як творчої діяльності, у якій національний зміст трансформується в адекватні, тобто національні форми художніх творів, жанрів, стилів” [30, с. 14]. Саме національні цінності є тим об’єднуючим фактором, котрий забезпечує цілісність діяльності в контексті світової художньої культури, адже “культура є тим, що ство-

рює й відтворює особливості менталітету, характеру та різноманітних сторін життя етносу”, – вважає дослідник проблем розвитку художньої культури Л. В. Анучина [20, с. 70].

У структурі національної культури виокремлюються складові: матеріальна, побутова й правова культура, наука, освіта й філософія. Особливістю національної культури є те, що вона характеризує інтегральні моменти національного життя, які складають основу нації та забезпечують подальший національно-культурний процес.

Кожна національна культура володіє власними цінностями, власним способом бачення світу, відродження яких має стимулювати розв'язання низки завдань щодо розвитку художньо-естетичної творчості нації, поширення та засвоєння її духовних здобутків.

Складовою частиною національної культури є традиційно-побутова культура українського народу. Українська національна культура, як і культура будь-якого іншого народу, включає в себе, крім матеріальної, духовну культуру: народне мистецтво (фольклорне, музичне, танцювальне та ін.), національні мораль, традиції, звичаї та обряди, народні знання про різні сфери життя (народне, землеробство, медицину, метеорологію тощо). Народна культура, як і вся національна культура (освіта, театр, архітектура, наука та ін.), відображає культурно-історичний шлях народу, зміст його життя.

Українські дослідники (Ю. А. Грищенко, І. А. Зязюн, Л. В. Кондрацька, М. П. Лещенко, О. П. Рудницька, В. О. Смікал та ін.) стверджують: “Українське мистецтво, непересічні цінності якого увійшли органічною складовою у світову духовну спадщину, належить до унікальних за своїм значенням національних культур” [29, с. 4]. Будь-яка національна культура є складовою загальнолюдської культури, але вона не підпорядкована їй, а знаходиться з нею у відношенні взаємозбагачення.

Аналіз проблеми становлення й розвитку національної культури дозволив нам систематизувати структурні елементи національної культури як художньо-естетичної системи (рис. 1.1.).

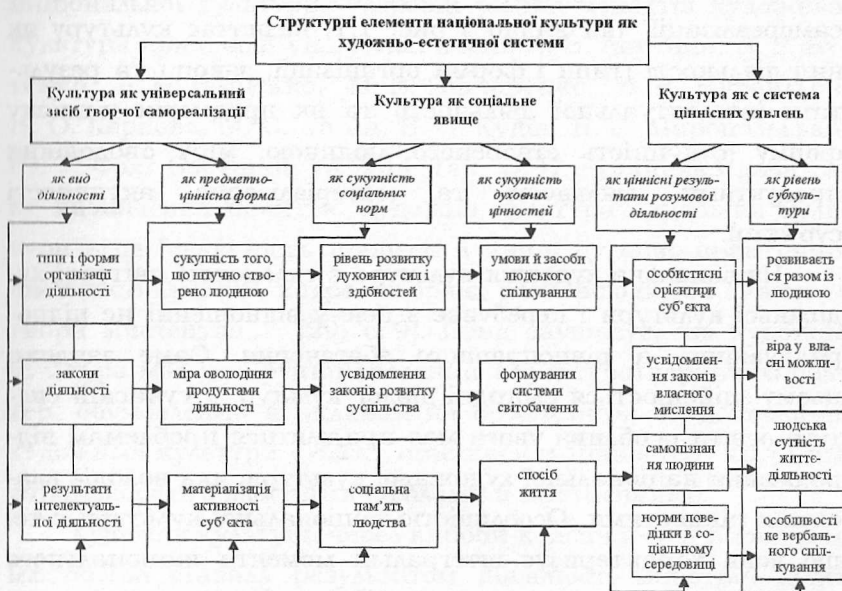

Рис. 1.1. Структурні елементи національної культури як художньо-естетичної системи.

Ми визначили три основні складові системи: культура як соціальне явище; культура як система ціннісних уявлень; культура як універсальний засіб творчої самореалізації особистості. Кожна з цих складових розглядається нами як цілісна система зі взаємодіючими підсистемами. Так, підсистема “культура як соціальне явище” включає в себе дві складові, що розглядають культуру як сукупність соціальних норм (рівня розвитку духовних сил і здібностей, усвідомлення законів суспільства тощо) та сукупність духовних цінностей (умов і засобів людського спілкування, формування системи світобачення та ін.). Підсистема “культура як система ціннісних уявлень” включає, по-перше, ціннісні результати розумової дія-

льності (особистісні орієнтири суб'єкта, самопізнання, норми поведінки); по-друге – рівень субкультури (віра у власні можливості, особливості невербального спілкування тощо).

Підсистема “культура як універсальний засіб творчої самореалізації” (як видно з рис. 1.1) визначає культуру як вид діяльності (типи і форми організації, закони та результати інтелектуальної діяльності) та як предметно-ціннісну форму (сукупність створеного людиною, міру оволодіння продуктами діяльності та матеріалізацію активності суб'єкта).

Національна художня культура є складовою світової художньої культури і перебуває з нею у відношенні не підпорядкування, а рівноправного збагачення. Саме завдяки цьому здійснюється сьогодні діалог культур. У сучасній системі освіти особлива увага має приділятися проблемам відродження національної художньої культури, яка володіє власними цінностями. Особливістю національної культури є те, що вона характеризує інтегральні моменти національного життя, які складають основу нації та забезпечують подальший національно-культурний процес. Саме відродження національної української культури має стимулювати розв'язання низки завдань щодо розвитку художньо-естетичної творчості нації.

І. А. Зязюн стверджує, що має бути приділена серйозна увага методиці формування в майбутніх педагогів “умінь сприймати та інтерпретувати національні мистецькі цінності минулого і сучасності, бути активними суб'єктами етнохудожнього середовища” [18, с. 11]. Саме сформованість художніх потреб майбутніх учителів відбувається завдяки комплексу цінностей художньої культури, зміст якої розкривається в наступному розділі.

РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ ПЕДАГОГА

Художня культура є одним із компонентів духовної та національної культури. Розробці різних аспектів художньої культури приділили увагу такі вчені: А. В. Анучина, В. Г. Бутенко, А. М. Ващенко, М. В. Гончаренко, В. В. Журавльов, Н. О. Карпова, М. С. Каган, В. О. Кудін, Н. Є. Миропольська, Ю. У. Фохт-Бабушкін та інші. Так, О. П. Рудницька дала таке визначення поняття “художня культура”: художня культура – це “сукупність процесів і явищ духовно-практичної діяльності людини, котра створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва...” [29, с. 9]. Вона зауважує, що художня культура має поліфункціональний і культуротворчий характер, обумовлений її впливом на особистість. За допомогою художньої культури суб’єкт стає носієм цінностей, котрі він співвідносить з власними ідеалами й прагненнями.

Художня культура через вироби класичного й народного мистецтва ставала результатом діяльності майстрів цілих художньо-історичних епох, адже будь-якій художній культурі притаманний національний характер і вона є одним з компонентів національної культури. Мистецтво визнано основою художньої культури, адже саме воно сприяє розвитку системи суспільної комунікації.

Художня культура, як соціальне явище і як певний вид суспільної діяльності, визнана соціальною системою, яка має досить складну структуру. Саме це положення підтримує Ю. Б. Борєв, який, розкриваючи сутність естетичних процесів, зауважує, що зазначену систему можна поділити на дві підсистеми. Перша з них ототожнюється з установами для підготовки мистецьких кадрів; друга – це діяльність людини, у процесі якої створюються художні вироби [1, с. 334]. Кожна з цих підсистем може бути розглянута як відносно цілісна система (рис. 2.1.).

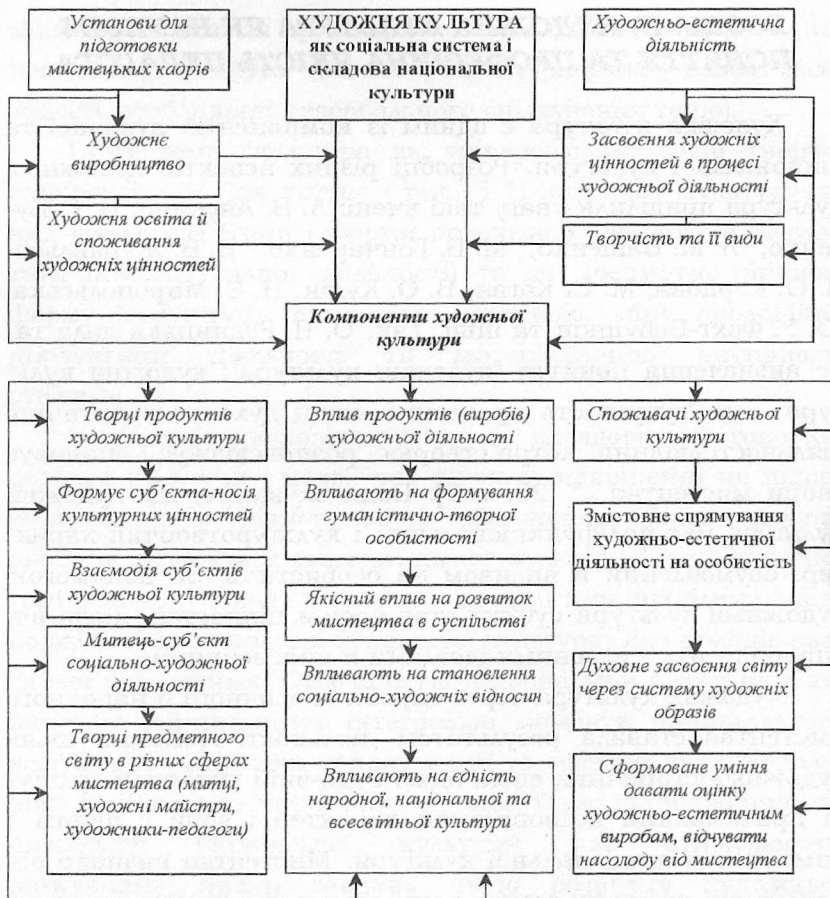

Рис. 2.1. Художня культура як соціальна система й складова національної культури.

Виявлено також, що художня культура є вищим етапом розвитку естетичної культури, і тому вона включає в себе сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності людини. На думку Л. М. Столовича, “художня культура – найвищий прояв розвитку естетичної культури, без якого ця культура взагалі не може функціонувати як система” [28, с. 143]. Крім того, дослідник визначає художню культуру як “підсистему в системі естетичної культури; ядро в процесі художньої діяльності, в ході якої йде передача інформації;

процес становлення духовних зв'язків, необхідних для взаємобогачення в процесі спілкування" [28, с. 95].

Художня культура має три компоненти: творці продуктів художньої культури; продукти (вироби) художньої культури; споживачі художньої культури. Важливим є розкриття змісту означених вище компонентів у системі, а також визначення їх впливу на формування: художньо-творчої активності особистості та її художніх потреб; певного рівня особистісної культури; індивідуального досвіду художнього бачення світу; формування особистості з універсально-культурним світоглядом.

Предметний світ художньої культури подається, перш за все, у різноманітті творів мистецтва. На думку сучасних філософів (Ю. Б. Борєва, В. В. Ванслово, А. Я. Зісь, І. А. Зязюна, В. П. Іванова, Л. М. Столовича та ін.), твори мистецтва дають людині надзвичайно важливий життєвий досвід. Сприймаючи твори, люди пізнають духовні цінності суспільства, які стають надбанням як індивіда, так і всієї нації. Особливо актуальним це є для майбутніх педагогів. Важливо, щоб художня культура стала внутрішнім змістом особистості, її естетичним світом, індивідуальним досвідом художнього бачення навколишнього світу. Завдяки художній культурі в людини збагачуються художньо-естетичні почуття, смаки, потреби. Саме художня культура спроможна інтегрувати уявлення людини про соціальні цінності, які повинні стати особистісними орієнтирами (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Складники національної художньої культури як системи.

Художній культурі притаманні комунікативні функції, оскільки вона забезпечує спілкування людей, їхню взаємодію. Аналізуючи різні функції художньої культури і зокрема ті, що розглядаються в контексті діалогу культури, О. П. Рудницька звертала увагу на притаманну їй оцінювальну функцію [23, с. 65]. На думку дослідниці, художня культура “завжди самобуття”, оскільки їй притаманні і власна форма, і власний зміст. Вона “є продуктом творчого генія народу і несе на собі відбиток його історичної долі”.

Дослідники звертають увагу на те, що розвиток людини – це складний процес, на який впливають багато факторів. Художня культура, яка є специфічною сферою діяльності, пов’язана з різними сферами суспільного життя і розвивається під впливом соціально-економічних процесів, має на ці процеси суттєвий вплив. Вона виступає “ефективними засобом формування особистості”.

Будь-який педагог (незалежно від притаманних йому освітянських функцій) має виступати як елемент культури. Одна з його найважливіших функцій – бути “живим носієм” певних видів діяльності та культурологічного досвіду. Важливим завданням сучасної педагогічної практики є формування художньої культури як якості особистості. Людина зі сформованою художньою культурою як специфічною якістю неповторної, унікальної індивідуальності здатна не тільки до досягнення особистісного смислу художньої цінності, що міститься у творах мистецтва, а й завдяки досягненню світу художніх образів здатна бути активним учасником процесу пошуку смислу свого існування, здійснення себе.

Проблеми культурологічного підходу до педагогічної підготовки вчителя представлені працями науковців (йдеться про роботи В. Г. Бутенко, М. П. Лещенко, С. Г. Мельничука, Н. Є. Миропольської, В. Ф. Орлова, О. П. Щолокової та ін.), у яких зроблено висновок: мистецтво, як одна з форм пізнання дійсності, забезпечує різнобічний вплив на свідомість людини, тобто виступає джерелом пізнавальної діяльності, духовного збагачення й засобом формування світогляду кожної окремої особистості. Воно допомагає усвідомити людині своє покликання, визначити систему соціальних цінностей, які стануть пріоритетними в її житті. Мистецтво, яке володіє великим спектром знань щодо архетипів поведінки, сприйняття реальності й культури, які охоплюють усі сфери життя суспільства, створює значні можливості ціннісного виховного орієнтаційного впливу.

Сучасному педагогу повинні бути притаманні різноманітні культурні якості, серед яких традиційно відомі: мовленнєва культура, культура спілкування (з учнями, колегами, батьками, представниками громадських організацій, з робітниками правових органів та лікувальних закладів), культура поведінки поза межами навчальних закладів, культура

одягу тощо. Але, разом з тим, педагог повинен мати широкий інтелектуальний кругозір, мати достатню освіченість у літературі (історичній, класичній, сучасній), мати сучасні погляди на моду в одязі, знайомитись із різними напрямками в класичній і сучасній музиці, знати найбільш відомих у світі митців образотворчого, театрального, естрадного мистецтва. Безумовною є вимога щодо загальних знань про досягнення в різних галузях науки і техніки, сучасних наукових технологіях (інженерна генетика, досягнення в космосі, комп'ютерні інформаційні технології тощо). У даному випадку йдеться не про глибокі знання фахівця з певної галузі знань, а про інтелектуальну культуру педагога.

Художня культура проявляється в професійній діяльності, спілкуванні. Це означає, що сутність і зміст художньої культури майбутнього вчителя визначається такими характеристиками, що поєднують у собі інтелектуальні, емоційні, вольові якості, професійно-моральні переконання, знання уміння й навички, тобто характеризують художньо-естетичну діяльність і ті вимоги до особистості вчителя, яким він повинен відповідати.

Розв'язання проблем формування художньої культури кожної людини, і насамперед майбутніх педагогів, стає гостро актуальним. Як зауважують дослідники, лише через освоєння й перетворення у свій внутрішній світ історично виробленого багатства художньої культури людський індивід "стає емоційно багатим, здатним глибоко, сильно й тонко почувати і переживати". Необхідно сказати, що в основі побудови нової системи освіти є творча цілісна особистість зі сформованою художньою культурою, діалектичний процес формування якої складний і суперечливий.

Дослідник Л. Михайлюк зауважує, що людина, яка бажає відчувати насолоду від творів усіх видів мистецтва, повинна бути культурно освіченою. Вона дає визначення цього

поняття і вважає, що бути культурно освіченою людиною “означає бути здатною до розуміння культурного смислу творів мистецтва, їх спрямування не тільки до даної епохи чи особистості, чи представника нації, але й до людства в цілому” [16, с. 357].

На нашу думку, формування художньої культури майбутнього вчителя (обслуговуючої та технічної праці) повинно починатися з формування естетичної культури на особистісному рівні. Йдеться про розуміння естетичної значущості творів художньої культури, оволодіння естетичними цінностями засобів народного мистецтва. Потрібно вивчати динаміку розвитку художньої культури в різні історичні епохи, формувати систему національних художніх цінностей майбутніх педагогів. Разом з тим не можна не погодитися з Т. Івановою, яка зазначає, що майбутній учитель має знати основи загальної світової культури для того, “щоб мати уявлення про динаміку світових соціокультурних процесів” [13, с. 34]. Вона підкреслює положення про те, що педагог сьогодні має відтворюватись не стільки як професіонал, скільки як “носій цілісного культурного потенціалу”.

Художня культура як інтегративна якість особистості визначається здатністю до активного внутрішнього мистецького діалогу. Її компоненти утворюють сформовані цінності, які реалізуються в діяльності і в яких результати суспільної культури постають як особистісні досягнення. У процесі сприйняття художніх творів людина змінюється сама й змінює свої погляди на життя й роль мистецтва. Художня культура у всій багатоманітності її видів стає при цьому надбанням особистості, її естетичним світом, завдяки якому збагачується життєвий досвід і досвід художнього бачення, формуються художні почуття, смаки, потреби, які свого часу набувають культурно-естетичної форми.

Входження України в педагогічний простір Європи і всього світу потребує формування у вищій школі майбутнього вчителя праці, якого можна буде назвати “громадянином світу”, котрому притаманні як загальна, так і художня культура. За умови сформованої художньої культури як “якості особистості” людина стає емоційно багатою, творчою, високопрофесійно сформованою і моральною особистістю.

Вплив художньої культури на особистість обумовлений її поліфункціональним і культуротворчим характером. За допомогою художньої культури суб’єкт стає носієм цінностей, котрі він співвідносить з власними ідеалами й прагненнями. Як підкреслює С. О. Черепанова, саме під впливом мистецтва “набувають розвитку такі елементи творчого мислення, як асоціативність, образність, уява, фантазія. Безпосередньо діючи на почуття, а через них на інтелект людини, мистецтво глибоко впливає на соціальну практику” [31, с. 14].

М. Гольберг зауважує, що для розуміння явищ художньої культури, особливо мистецтва, необхідно навчити людину усвідомлювати роль такого фактору, як уміння давати оцінку художньо-естетичним виробам. Важливим є завдання навчити людину “входити в світ прекрасного” [6, с. 361].

Художня культура здатна формувати духовні та художні потреби на особистісному й на професійному рівнях, художній світогляд, готовність до мистецького діалогу, уміння сприймати й інтерпретувати твори мистецтва тощо.

Сьогодні тривають пошуки діячами мистецтва й художниками-педагогами шляхів від вузько спеціалізованого навчання, спрямованого лише на професійну підготовку майбутніх педагогів. Актуально звучить включення в систему аудиторної та позааудиторної роботи художньо-естетичного багатства народного мистецтва.

Художня культура особистості є специфічною якістю динамічної структури неповторної, унікальної індивідуаль-

ності, яка реалізує свою єдність у вчинку, що постає як осягнення особистісного смислу художньої цінності, яка міститься у творах мистецтва.

Не викликає сумніву, що вирішення проблеми рівня художньої культури особистості потребує особливої уваги до наступних проблем: впровадження в навчальний процес підготовки майбутніх педагогів предметів художньо-естетичного циклу; створення педагогічних умов, які б стимулювали формування художньої культури учителів праці.

РОЗДІЛ III. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАЦІ

Потреби суспільства й часу у фахівцях з розвинуеною художньо-естетичною культурою визначають як зміст їх підготовки, так і роль предметів художньо-естетичного спрямування. Йдеться про такий процес підготовки вчителя (зокрема вчителя праці), коли з пасивного об'єкта – одержувача знань студент перетворюється на активний суб'єкт оволодіння професійно необхідними, особистісно значущими знаннями на рівні їх творчого осмислення й практичної реалізації. Саме тому однією з найважливіших педагогічних умов успішного формування художньої культури майбутнього фахівця є організація навчально-виховного процесу, в якому стосунки між викладачем і студентами мають характер співпраці та відповідають суб'єктно-об'єктним відношенням.

Як показує вивчення досвіду підготовки майбутніх учителів технічної та обслуговуючої праці на загальнотехнічних (індустріально-педагогічних) факультетах, у професійно-технічних навчальних закладах певною мірою досить успішно вирішуються проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців. Ця система забезпечує накопичення теоретичних знань, формує й розвиває професійні вміння й навички, але поки що, на нашу думку, не вирішується успішно проблема формування в майбутніх учителів праці художньої культури як професійної якості особистості.

Ми вважаємо, що це положення стосується в першу чергу подолання об'єктивних труднощів навчально-виховного процесу, зокрема:

- скорочення годин на дисципліни художньо-естетичного циклу;
- недостатньою увагою до змісту культурологічних курсів;

- відсутністю типових програм курсів мистецтвознавчого спрямування;
- недостатнє врахування й використання вітчизняного й зарубіжного змісту викладання дисциплін художньо-естетичного змісту;
- відсутністю відповідної системи роботи, яка передбачає широке використання засобів народного мистецтва;
- відсутністю цілеспрямовано розроблених методик, рекомендацій з формування художньої культури майбутніх педагогів.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що педагогічними умовами успішного формування художньої культури повинні стати: достатня кількість годин на викладання курсів художньо-естетичного змісту, що дозволить успішно формувати художню культуру майбутніх учителів раці; забезпечення викладання художньо-естетичних курсів відповідними спеціалістами; збільшення уваги до зарубіжного та вітчизняного досвіду художньо-естетичної підготовки майбутніх учителів; розробка системи роботи з формування художньої культури студентів.

Ці умови підтверджуються положеннями “Концепції професійно-художньої освіти”. Система художньо-професійної підготовки майбутніх учителів праці, як зазначають автори Концепції, потребує “оновлення змісту науково-методичного забезпечення; урахування особливостей впливу народного мистецтва на особистість; пріоритет мистецьких цінностей у навчанні, художньому розвитку та саморозвитку особистості” [15, с. 43].

Значна кількість дослідників довели, що творчі здібності найбільш успішно реалізуються в художньо-естетичній діяльності. Виявлено також, що ця діяльність відбувається у два етапи. Перший етап передбачає вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування, зміст яких розглядає

працю з позицій мистецтва. Досить важливою умовою формування художньої культури студентів на даному етапі є те, що вони мають не тільки накопичити знання з декоративно-прикладних мистецтв, але й набути певного емоційного досвіду “спілкування” з творами мистецтва, усвідомлюючи красу й соціальну цінність художніх виробів.

Другий етап передбачає залучення студентів до конкретної художньо-естетичної діяльності, в якій особистість має змогу самовираження, розкриття й реалізації власного інтелектуального потенціалу. На цьому етапі велику роль відіграє позааудиторна художньо-естетична діяльність, яка ґрунтується на таких принципах: свобода вибору змісту діяльності; врахування інтересів майбутнього вчителя праці до певних форм позааудиторної роботи; добровільна співпраця викладачів і студентів, прагнення досягти успіху в роботі та ін.

Включення майбутнього фахівця в різні види художньо-естетичної діяльності та підвищення ролі самостійної роботи студентів має поєднуватись із усуненням надмірної інформативності занять. Саме тому можна визначити наступну педагогічну умову: інформативний матеріал художньо-естетичного змісту має поєднуватись із достатньо широким застосуванням ілюстративного матеріалу й використанням завдань художньо-творчого змісту.

Організація роботи студентів на заняттях при вивченні дисциплін художньо-естетичного циклу передбачає постійне сприйняття ними відомих виробів образотворчого й прикладного мистецтва (картин, скульптур, архітектурних споруд, графічних творів тощо). Таке “спілкування” людини з творами мистецтва потребує наступного обговорення краси й цінності твору (виробу), оскільки різні погляди, різноманітні підходи до оцінки шедеврів поступово формують художньо-образне мислення, розвивають художньо-естетичні смаки. Саме в процесі цієї роботи студенти навчаються висловлю-

вати свої враження від творів мистецтва (зокрема народного); робити художньо-змістовний аналіз твору народного мистецтва (наприклад, простежити, як узгоджується форма, декор, техніка виконання виробу з матеріалом); визначати функціональне призначення того чи іншого виробу; виявляти зв'язок художнього образу твору з предметним середовищем; розкривати елементи стилізації декоративних мотивів; самостійно створювати композиції декоративно-ужиткових виробів; обирати основні засоби виразності народного мистецтва.

Отже, теоретичний матеріал, на засадах якого формується художня культура майбутнього вчителя праці, має обов'язково закріплюватися на практичних заняттях. Йдеться насамперед про ті практичні заняття, на яких студенти самостійно виготовляють певні вироби художньої праці в різних видах художньо-прикладної діяльності (робота з художньою соломкою, виготовлення виробів з глини, вишивання, виготовлення й моделювання одягу, карбування, виготовлення виробів у техніці паперопластики, виготовлення творів з пап'є-маше, створення ансамблів українського національного костюму, вишивання бісером, вирізання витинанок, живопис на склі, розписи предметів ужитку тощо). Діяльність майбутнього вчителя праці з використання різноманітного природного матеріалу дозволить не тільки сформувати уміння і навички роботи з ним, але й сприятиме формуванню художньої культури студентів.

Досить важливою умовою формування художньої культури студентів, на наш погляд, є органічний зв'язок у роботі з завданнями прикладного характеру при вивченні мистецьких дисциплін. Наприклад, завдання з естетичного оформлення інтер'єру власної кімнати; моделювання й конструювання свого одягу з одночасною розробкою прикрас до нього.

Взаємозв'язок цих етапів роботи позитивно позначається на формуванні художньої культури особистості вчителя, стимулює потребу творити нові матеріальні цінності, дозволяє отримувати естетичну насолоду та здійснювати самооцінку продуктів власної діяльності.

Виявлення педагогічних умов, завдяки яким має успішно формуватися художня культура майбутнього вчителя праці, на наш погляд, тісно пов'язане саме з художньо-естетичним змістом його підготовки. Складовими цього змісту є предмети навчального плану підготовки майбутніх учителів обслуговуючої та технічної праці: “Технічна творчість учнів”, “Художня творчість учнів”, “Художні промисли України”, “Засоби відродження художньої культури України”, “Основи образотворчого мистецтва”.

На жаль, у сучасній педагогічній практиці вищої школи досить часто названі дисципліни носять характер “механічного вписування” їх у навчально-виховний процес, тобто введення їх до традиційної схеми викладання предметів згідно з чинним “Навчальним планом”. Саме тому важливою є реалізація інтегративного підходу до викладання матеріалу різних художньо-естетичних курсів, що дозволяє добирати матеріал для них на засадах його міжпредметного поєднання (йдеться як про класичну художньо-естетичну діяльність, так і про народне мистецтво).

Важливим є урахування принципів, за якими розробляється зміст художньо-естетичного навчання. Так, згідно з цільовим принципом аналізуються певні дидактичні завдання, наявність яких простежується в різних навчальних предметах художньо-естетичного циклу, що є спільними за змістом і можуть бути реалізовані завдяки використанню однієї системи методів і прийомів. Інтеграція навчального матеріалу різних предметів дозволить інтенсифікувати навчально-виховний процес і відбирати такий зміст кожного предмету,

який буде доповнювати й поглиблювати кожен з них (саме такий підхід називають інтегративним).

Другий принцип відбору матеріалу художньо-естетичних предметів доцільно назвати "принципом єдиного понятійного наукового апарату", оскільки використання його дозволить синтезувати мистецтвознавчі курси навколо спільних для всіх дисциплін категорій і понять.

Наступний принцип – мотиваційний, який пов'язує зміст одного виду мистецтва (наприклад, класичного) зі змістом іншого (наприклад, прикладного). Отже, інтегративний підхід, використання якого є однією з педагогічних умов успішного формування художньої культури студентів, передбачає інтеграцію матеріалу за наступними принципами: цільовим (уміння визначати спільні для різних предметів навчальні завдання і реалізовувати їх через систему виражальних засобів), мотиваційним (використання одного виду мистецтва як засобу мотивації іншого), понятійним (синтезування мистецтвознавчих понять, спільних для різних дисциплін).

Однією з педагогічних умов успішності процесу формування художньої культури майбутніх учителів праці є шлях від кваліфікованого "спілкування" з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості. Тільки в результаті засвоєння й перетворення у власний здобуток історичного багатства всесвітньої та національної художньої культури особистість стає емоційно багатою, здатною глибоко й тонко відчувати навколишню дійсність. Якщо людина має сформоване емоційне відчуття при сприйнятті виробів художньо-естетичного мистецтва, з нашої точки зору, створюється передумова успішного подальшого формування художньої культури особистості. Не викликає сумніву, що вчитель зі сформованою художньою культурою (як професійною якістю особистості) спроможний буде формувати цю якість у

своїх учнів, а також розвивати їхні творчі здібності, адже відомо, що саме творчо розвинуті особистості найбільш підготовлені до подальшого творчого саморозвитку.

Формування художньо-естетичної культури в навчально-виховному процесі при підготовці майбутніх учителів праці успішно здійснюється в тому випадку, якщо відбувається тісна взаємодія інформації з художніх навчальних курсів, що її дає викладач або студенти здобувають самі, з емоційно-чуттєвим сприйняттям цієї інформації. Художня культура успішно формується тільки тоді, коли емоційне сприйняття художніх виробів стає активним внутрішнім процесом. Недооцінка емоційного впливу художніх творів призводить до спрощено-практичного вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування, а також до нівелювання феноменологічної природи мистецтва.

Педагогічною умовою формування художньої культури майбутніх учителів праці є також необхідність оволодіння майбутніми педагогами понятійно-категоріальним апаратом мистецтва, необхідним для повноцінного спілкування з мистецькими творами, розуміння їх "мови".

Визнаною педагогічною умовою формування художньої культури майбутнього вчителя праці є звернення викладачів до народного мистецтва. Адже народне мистецтво – носій етнічної художньої культури, зміст якої створює єдиний образ світу. Саме тому необхідним є глибоке знання народних мистецтв, традицій, ремесел, обрядів, а також практичне відтворення набутих умінь при виконанні власних художніх виробів.

Важливою умовою є також надання процесу викладання художньо-естетичних дисциплін індивідуалізованого забарвлення. При цьому потрібно враховувати, що через вивчення й розуміння художньої культури людина прилучається до духовного світу інших людей, починає розуміти особ-

ливості їхнього життя, спостерігає й вивчає духовний досвід людства. Ці знання сьогодні мають велике значення для формування особистості освіченої інтелігентної людини й для підвищення кваліфікації педагога.

Для вирішення вказаних проблем важливими є інтегративні курси, насамперед мистецтвознавчого змісту, у яких закладені значні потенційні можливості для формування культурних якостей майбутніх педагогів.

Дотримання визначених умов дозволить формувати художню культуру майбутнього вчителя праці на професійному рівні, який передбачає такі складові: оволодіння понятійно-категоріальним апаратом художньої культури; формування умінь застосовувати засоби народного мистецтва на заняттях; готовність до використання засобів народного мистецтва в педагогічній діяльності.

РОЗДІЛ IV. КУРС “ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА” ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

На сучасному етапі підготовка майбутніх учителів праці (технічної та обслуговуючої) здійснюється на індустріально-педагогічних та інженерно-педагогічних факультетах вищих навчальних закладів. Майбутні фахівці одержують таку кваліфікацію: вчитель трудового навчання (обслуговуюча праця), основ інформатики, креслення, основ економіки і безпеки життєдіяльності основної і старшої школи (за планом 2001 року); вчитель трудового навчання, механізації сільського господарства, основ інформатики, креслення і безпеки життєдіяльності; вчитель трудового навчання, автосправи, основ інформатики, креслення і безпеки життєдіяльності.

Упродовж усього процесу навчання у вищих освітніх закладах студенти зі спеціальності “вчитель трудового навчання” у різні періоди вивчають базові курси з філософії, психології, педагогіки тощо; цикл спеціальних і методичних дисциплін. Усі ці дисципліни мають різний ступінь художньо-естетичної спрямованості на формування теоретичного й практичного досвіду студентів. Важливою складовою організації процесу формування художньої культури майбутніх учителів праці є набуття студентами практичного художньо-естетичного досвіду. Йдеться про навчальну діяльність учителів праці з предметів: “Практикум у навчальних майстернях”, “Художня обробка матеріалів”, “Народні художні промисли”, “Художня праця - засіб розвитку творчих здібностей учнів”, “Технічний дизайн”.

Відомо, що саме дисципліни художньо-естетичного змісту розглядають працю з позицій мистецтва. Як було з'ясовано авторами в процесі підготовки матеріалів, дисципліни варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх учителів праці спроможні забезпечити інтеграцію

художнього й трудового виховання студентів, їх художньо-естетичний розвиток. На жаль, у процесі навчання майбутніх учителів праці викладачі зосереджують увагу головним чином на одержанні практичних навичок і вмінь; відсутні інтегративні зв'язки між дисциплінами, що не сприяє максимальному наближенню їх змісту до специфіки майбутньої професійної діяльності.

Виходячи з наявного досвіду й аналізу програм, орієнтованих тематичних планів з трудового навчання для учнів 5-11 класів загальноосвітньої школи, вимог державного стандарту освіти в галузі “Художня культура” та “Художня праця”, було з'ясовано, що кількість годин, відведених на дисципліні художньо-естетичного спрямування, є недостатньою як для активізації творчої діяльності майбутніх учителів праці, так і для успішного формування їх художньої культури.

Загальна кількість годин, відведених на опрацювання дисциплін художньо-естетичного змісту, який вивчають майбутні вчителі праці під час навчання на ІІФ, складає 562. Йдеться про такі дисципліни: “Технічна творчість учнів”, “Елементи декоративно-прикладного мистецтва”, “Художня праця – засіб розвитку творчих здібностей учнів”, “Основи образотворчого мистецтва”. Кількість аудиторних годин з вищезазначених дисциплін варіативної частини складає 346, що становить 7,43 % від загального обсягу (йдеться про лекційні, лабораторні та практичні заняття).

Таблиця 4.1.

Кількість годин курсів художньо-естетичного змісту

Назва дисципліни	Кількість годин за навчальним планом	
	1996 р.	2001 р.
Художня творчість учнів	140	146
Технічна творчість учнів	140	146
Основи образотворчого мистецтва	–	32

Елементи декоративно-прикладного мистецтва	30	42
Художня обробка матеріалів	30	46
Історія техніки	18	18
Сучасний технічний дизайн	–	18
Художня праця – засіб розвитку творчих здібностей учнів	–	18

У таблиці 4.1 на представлена кількість годин з курсів художньо-естетичного спрямування за навчальними планами підготовки майбутніх учителів праці в 1996 та 2001 рр. Як бачимо, порівняно з навчальним планом 1996 року збільшилась кількість годин, відведених на дисципліни “Художня творчість учнів”, “Елементи декоративно-прикладного мистецтва”, а також з’явилися такі дисципліни, як “Сучасний технічний дизайн”, “Художня праця – засіб розвитку творчих здібностей учнів”, “Основи образотворчого мистецтва”. Введення цих дисциплін створює більш сприятливі умови для реалізації гуманітарного компоненту культурологічної підготовки майбутніх учителів праці.

Аналіз розподілу годин з художньо-естетичних дисциплін дає змогу стверджувати, що під час навчально-виховного процесу враховується специфіка практичних умінь і знань, оволодіння якими дасть змогу використовувати отримані знання в практичній діяльності майбутніх педагогів. У той же час потребують вдосконалення форми й методи роботи з художньо-естетичного виховання майбутніх учителів праці, адже вони недостатньо враховують чинники особистісного, емоційно-чуттєвого закріплення тих якостей, що спрямовують подальшу поведінку суб’єкта навчально-виховного процесу на художньо-естетичну творчу діяльність (винятком є відчуття насолоди від позитивного результату власної праці). Саме тому переслідування лише технократичних цілей (забезпечення певного обсягу і стандарту знань, умінь, навич-

чок) не в змозі забезпечити формування особистості з розвинутою художньою культурою.

Відповідно до визначених проблем був розроблений курс “Основи образотворчого мистецтва”, авторська програма якого подається в додатках. Навчальний матеріал програми складений на основі інтегративного підходу до шкільної програми з трудового навчання, що дасть можливість майбутнім учителям праці використовувати набуті знання у своїй професійній діяльності.

Дослідники з різних позицій трактували завдання курсу, наголошуючи на тому, що невелика кількість годин на індустріально-педагогічному факультеті зводить навчально-виховний процес до поверхової імітації завдань художньо-графічного факультету (йдеться про вивчення основ малювання, кольорознавства, композиції, дизайну); основою викладання курсу “Основи образотворчого мистецтва” для вчителів обслуговуючої праці є композиція (йдеться про мінімум знань з теорії та практики основ композиції); курс базується на оволодінні малюнком як основою образотворчої грамоти (йдеться про графічне зображення фігури людини, пропорцій костюму, замальовок візерунку одягу тощо).

Під час розробки програми курсу “Основи образотворчого мистецтва” була акцентована увага на художньо-естетичних можливостях програмного матеріалу, інтегративному поєднанні теоретичного і практичного досвіду художньо-естетичної діяльності, змістовному наповненні курсу. Було враховано, що зміст навчального матеріалу з даної дисципліни повинен сприяти творчому розвитку індивідуальних художньо-естетичних здібностей студентів, виявляти динаміку розвитку свідомого сприйняття ними художніх цінностей, закладених у творах мистецтва. Вирішення цих завдань можливе за умови його співзвучності з багатвіковою культурою нашого народу.

Розроблена методика курсу ґрунтується на:

- попередньому збагаченні студентів знаннями в галузі професійного й народного мистецтва;
- застосуванні комплексного поєднання навчальних і творчих завдань;
- самостійному виборі студентами художньо-естетичних форм і ситуацій;
- самостійному виборі студентами завдань певної складності з огляду на власні уміння й самооцінку;
- розвитку позитивного ставлення студентів до художньої праці.

Програма курсу “Основи образотворчого мистецтва” є новою за своїм змістом і спрямованістю, вона пройшла експериментальну перевірку й апробацію. Основними принципами її побудови є наступні: науковість, об’єктивність та історизм у підході до розгляду явищ і процесів; народність і національна культуровідповідність; традиційність та інноваційність; єдність інтеграції та диференціації знань; нероздільність навчання, виховання та самовиховання; взаємозв’язок теорії та шкільної практики. Мета курсу “Основи образотворчого мистецтва” – забезпечити студентів, майбутніх учителів праці, необхідним об’ємом знань і вмінь у галузі мистецтва, які необхідні для формування їх художньої культури. Програма курсу передбачає поєднання таких видів занять: вивчення теоретичного матеріалу з основ образотворчого мистецтва в цілому та народного зокрема; використання набутих знань, навичок сприйняття творів мистецтва при виконанні художньо-творчих завдань на лабораторно-практичних заняттях; використання художньо-естетичного досвіду, набутого в процесі виконання художньо-творчих завдань, під час проходження виробничо-педагогічної та технологічних практик; написання курсових робіт, допові-

дей на науково-практичних конференціях студентів; розробка дипломних робіт тощо.

Перший розділ курсу “Основи образотворчого мистецтва” передбачає творчий діалог між студентами і викладачем, вмiло підготовлений, цілеспрямований за “живою тканиною” творів образотворчого мистецтва (живопису, архітектури, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва тощо).

Другий розділ, який базується на вивченні народного мистецтва, його традицій, композиційних законів, виражальних засобів, знайомствi зі специфікою видів декоративно-ужиткового мистецтва, в змозі забезпечити практичну підготовку студентів, майбутніх учителів праці, до реалізації на практиці програм з трудового навчання.

В основу реалізації розробленого авторського курсу був покладений інтегративний підхід, мета якого – формування уміння визначати спільні для різних дисциплін навчальні завдання і реалізовувати їх через систему методів і прийомів. Він передбачає взаємодію багатьох часток різноманітних множин, основним інтегративним механізмом якої є поєднання в ціле раніше розрізнених частин, збільшення обсягу та інтенсивності взаємозв'язків, взаємодій, взаємопроникнень між елементами, підпорядкування усього формуванню цілісної картини світу. Таким чином, інтегративний курс повинен орієнтувати майбутнього вчителя на визначеність позитивної ролі праці, оскільки дисципліни художньо-естетичного спрямування розглядають її саме з позицій мистецтва. Праця повинна розглядатися вчителем як соціальне явище, яке потребує емоційного переживання та включення до комплексу дій з метою засвоєння культурних цінностей на основі професійного й народного мистецтва. Вивчення художньої мови різних мистецтв, залучення майбутніх фахівців до різноманітних видів художньо-естетичної творчої ді-

яльності сприятиме успішному формуванню їх художньої культури.

У результаті вивчення курсу майбутні учителі праці повинні знати:

- види образотворчого мистецтва, їх специфічні риси, основні жанри;
- історію розвитку як окремих видів народного мистецтва, так і формування його специфічних рис у цілому;
- особливості творення мистецького образу, засоби виразності;
- можливості мистецтва у формуванні художньо-естетичних потреб особистості;
- головні композиційні закони і прийоми творів професійного й народного мистецтва;
- символіку кольорів, що використовується як засіб виразності творів мистецтва;
- особливості будови декоративно-ритмічних функцій площини у творах народного мистецтва;
- можливості графічних матеріалів у творенні образу;
- основні форми розвитку народного й професійного мистецтва;
- типологію виробів видів народного мистецтва.

Внаслідок вивчення курсу “Основи образотворчого мистецтва” студенти повинні надбати такі вміння:

- визначати інтегративний механізм, закладений у декількох видах народного і професійного мистецтва;
- використовувати набуті знання для створення власних оригінальних виробів;
- органічно поєднувати елементи мистецтва і виробничої праці;
- давати самостійну оцінку творам народного та професійного мистецтва.

Ми виходили з положення про те, що мистецтво є естетичним освоєнням світу в процесі художньо-творчої діяльності, яка відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах. Саме тому спілкування з різними мовами мистецтва, культурою різних народів повинно супроводжуватись емоційно-ціннісними переживаннями різноманітних ідей і відносин. Потрібно зауважити, що лекційні заняття не повинні обмежуватись технологічним аналізом засобів виразності й матеріальною стороною пізнавального процесу. Важливими є взаємопроникнення знань і художньо-естетична діяльність, результатом якої є прийняття особистісного рішення майбутнього педагога, втіленого у власний мистецький виріб.

Ефективність формування художньої культури майбутніх учителів праці в процесі вивчення курсу "Основи образотворчого мистецтва" створює широкі можливості для розвитку естетичних, інтелектуальних, творчих здібностей майбутніх учителів праці; вона забезпечується системою методів навчання, засобів виразності різних видів народного і професійного мистецтва, інтеграцією аудиторної і позааудиторної роботи, взаємозв'язком теорії та практики, художньо-естетичного змісту й відповідних форм навчально-виховного процесу.

Досягнення поставленої мети потребує цілеспрямованої систематичної взаємодії всіх вище означених складових, а також переосмислення традиційних форм організації навчально-виховного процесу на основі народознавчого змісту.

Народне мистецтво виступає не як випадковий педагогічний вплив, а як система життєдіяльності студентської молоді, що знаходить свій вияв у аудиторній (навчальний процес – виховуючи навчання) і поза аудиторній (виховний процес – створення умов для художньо-естетичної студентської діяльності) роботі.

РОЗДІЛ V. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

Можливість реалізації організаційно-педагогічних умов успішного формування художньої культури майбутніх вчителів праці скерувала зусилля авторів на вдосконалення та оптимізацію системи художньо-професійної підготовки майбутніх педагогів. Оновлення завдань і змісту цієї підготовки в сучасних соціально-економічних умовах залежить від розробки та функціонування компонентів системи формування художньої культури майбутнього педагога, від реально існуючих зв'язків між всіма її підсистемами.

До основних властивостей системи формування художньої культури педагога як якості особистості було віднесено положення про те, що її підсистеми створені для досягнення єдиної мети, але кожна з них функціонує відповідно до своїх специфічних завдань.

Важливим стало положення про те, що кожна підсистема є відносно цілісною й має певні структурні компоненти. При цьому, кожному з компонентів притаманні ознаки всієї системи, бо вони складають єдину динамічну систему формування художньої культури майбутнього педагога. Результативність системи формування художньої культури педагога залежить від цілеспрямованості та успішного функціонування всіх її підсистем.

Такими компонентами були визначені: діяльність, що забезпечує їх досягнення (йдеться як про навчально-виховний процес, так і про художньо-естетичну діяльність та засвоєння досвіду цієї діяльності); суб'єкт цієї діяльності, який успішно оволодіває знаннями художньої культури й реалізує себе в традиційних і нетрадиційних формах навчально-виховного процесу; забезпечення функціонування компонентів шляхом створення організаційно-педагогічних умов, а також керування або управління, що стимулює інтеграцію всіх вище

означених компонентів. Ми виходили з того, що навчально-виховний процес підготовки майбутніх учителів праці уявляє собою цілеспрямовану, самокеровану, відображально-перетворювальну художньо-естетичну діяльність, яка спрямована на ґрунтовне засвоєння навчального матеріалу та його застосування у розв'язанні професійних завдань. Дослідник О.П.Щолокова, розглядаючи структуру художньо-естетичної діяльності, визначила її складові компоненти: пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативний, перетворюючий, художньо-творчий. В основі цієї структури лежить діяльнісний підхід, згідно якого знання включаються в систему дій (як розумових, так і практичних).

При цьому, діяльність викладача є засобом організації активної навчально-пізнавальної діяльності студентів, коли він виявляє себе не лише як «об'єкт» педагогічного впливу, а й як активний суб'єкт художньо-естетичної діяльності. Важливим є те, щоб зміст цієї діяльності був максимально наближений до змісту організаційних форм навчально-виховного процесу. Зауважимо, що ефективність художньо-естетичної діяльності залежить від наявності інтегрованої мети, суть якої полягає в синтезуванні різних видів діяльності. Саме в процесі такої діяльності формується художня культура особистості. Йдеться про образотворчу художньо-естетичну діяльність, яка забезпечує вдосконалення візуального досвіду студентів; театральну, яка забезпечує осмислення краси й багатства виразних особливостей пластики рухів; музичної, яка сприяє пізнанню переживань. В процесі досягнення означеної мети відбувається інтеграція світоглядних і художньо-практичних факторів впливу на особистість майбутніх педагогів.

Нами визначені компоненти формування художньої культури майбутнього педагога, до яких ми віднесли: оволодіння знаннями художньої культури; формування умінь за-

стосовувати засоби народного мистецтва на заняттях; готовність до використання засобів народного мистецтва в педагогічній діяльності. Структурні компоненти формування художньої культури майбутнього педагога представлені нами в рис. 5.1.

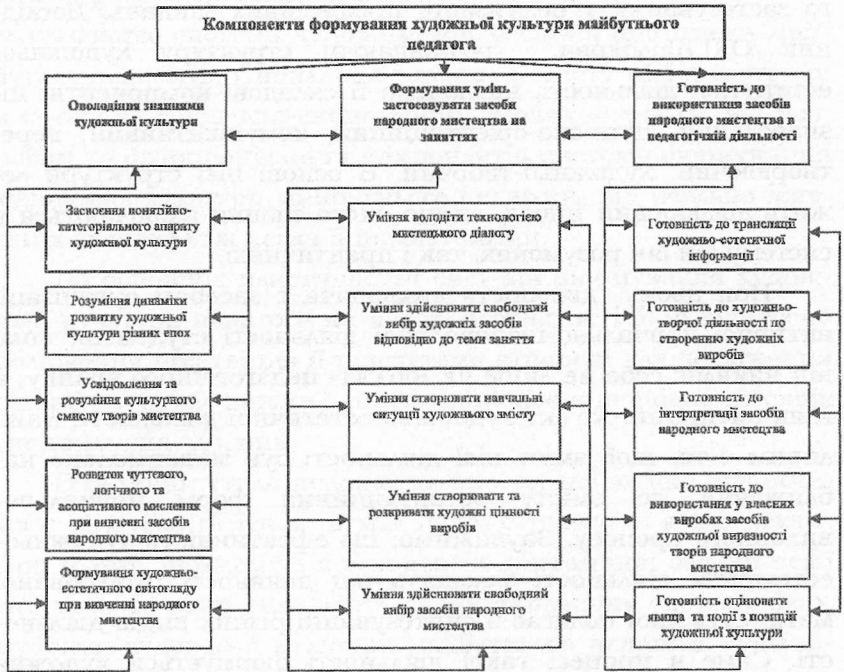

Рис. 5.1. Компоненти формування художньої культури майбутнього педагога.

Так, процес оволодіння знаннями художньої культури передбачає засвоєння понятійно-категоріального апарату художньої культури; усвідомлення культурного смислу творів мистецтва; розуміння динаміки розвитку художньої культури різних епох; розвиток чуттєвого, логічного та асоціативного мислення при вивченні засобів народного мистецтва; формування художнього світогляду. Другий компонент формування художньої культури майбутнього педагога передбачає: уміння володіти технологією мистецького діалогу; уміння здійснювати свободний вибір художніх засобів від-

повідно до теми заняття; уміння створювати навчальні ситуації художнього змісту; уміння створювати та розкривати художні цінності виробів; уміння здійснювати свободний вибір засобів народного мистецтва. Складові третього компоненту готовності до використання засобів народного мистецтва в педагогічній діяльності передбачає: готовність до трансляції художньо-естетичної інформації; готовність до художньо-творчої діяльності по створенню художніх виробів; до інтерпретації засобів народного мистецтва; до використання у власних виробках засобів художньої виразності творів народного мистецтва; готовність оцінювати явища та події з позицій художньої культури.

Складена нами модель формування художньої культури майбутніх учителів праці має свою структуру, в якій керуюча й керована підсистеми функціонують як єдине ціле, а кожна підсистема функціонує як система з притаманними їй підсистемами. Упровадження системи формування художньої культури майбутніх учителів праці в практику художньо-естетичної підготовки буде успішним завдяки розроблені їй структурно-функціональній моделі. При розробці моделі за основу були взяті положення В. С. Пікельної про сутність управління, яка вважала його цілеспрямованим впливом на функціонуючу систему. Саме тому, доцільно було обрати структурно-функціональний підхід, який передбачає виділення в системному об'єкті структурних елементів або компонентів. Така функціональна структура моделі системи, при якій робота здійснюється за функціями, зумовлює відсутність чіткої єдиноначальності, що сприяє успішному її впровадженню в навчально-виховний процес.

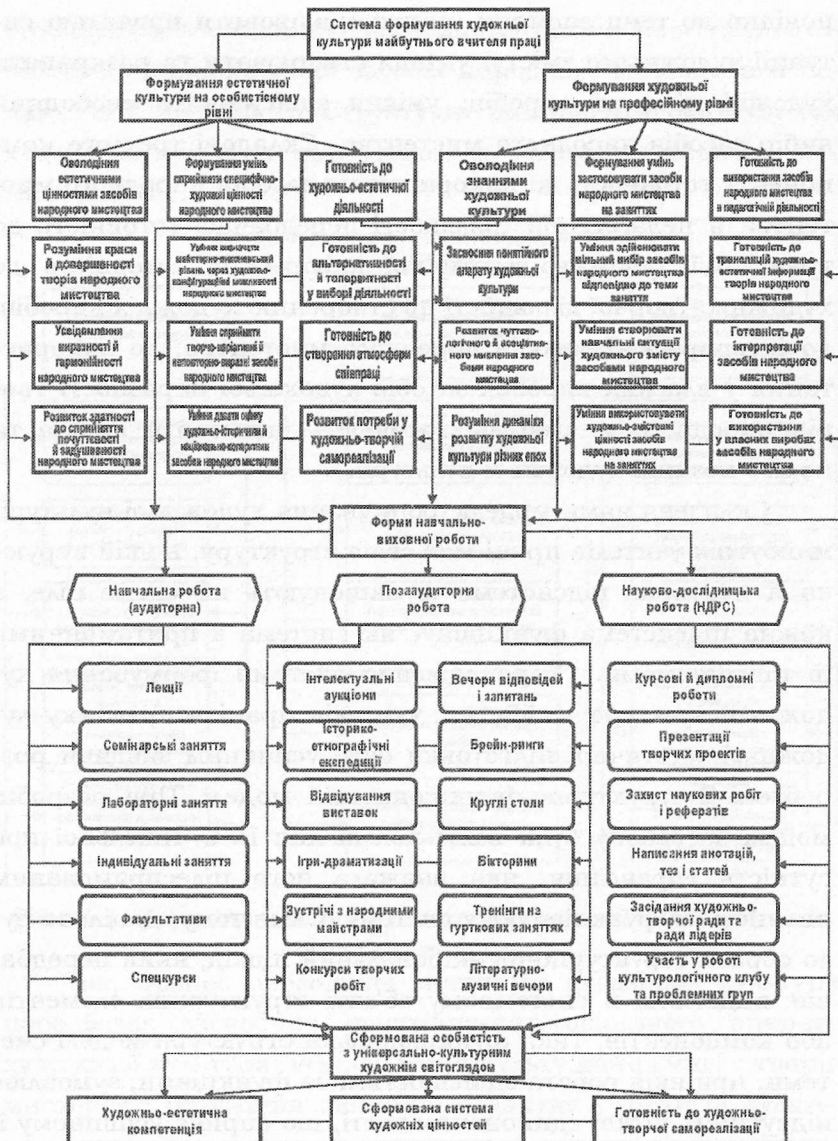

Рис. 5.2. Структурно-функціональна модель формування художньої культури майбутніх учителів праці.

Виходячи з положень про те, що художня культура є складовим структурним елементом соціального життя і являє собою динамічну систему, ми враховували органічний зв'язок

впливів об'єктивних умов і суб'єктивного чинника у функціонуванні цієї системи, поєднання яких забезпечить комплексний, системний характер формування художньої культури як якості особистості. Як видно з рис 5.2. визначена структурно-функціональна модель формування художньої культури майбутніх учителів праці відповідає вимогам складних систем, яким властиві взаємозв'язок і взаємозалежність частин між собою; внутрішня організація і субординація; цілеспрямованість у функціонуванні; розвиток у часі.

В основу розробки моделі було взяте положення про те, що художня культура майбутнього вчителя праці є складним особистісним утворенням, яке виражає рівень художньо-естетичної компетенції в галузі мистецтва, передбачає певний рівень сформованості художніх потреб, художнього світогляду на основі вмінь сприймати й інтерпретувати твори мистецтва, розвитку індивідуального художньо-творчого досвіду, готовності до мистецького діалогу та до перетворення у всій внутрішній світ досягнень художньої культури.

Модель формування художньої культури майбутніх учителів праці є теоретично узагальненим відображенням системи, в якій проявляються всі її ознаки. У моделі відображено компоненти системи у вигляді структури, в якій кожен має свої завдання функціонування, що спрямовано на досягнення основної мети – формування художньої культури майбутніх учителів праці.

Складовою моделі системи є форми навчально-виховної роботи з формування художньої культури студентів. Ми дійшли висновку про те, що в системі доцільно використати традиційні й нетрадиційні організаційні форми роботи. Зокрема, функціональні компоненти лекційно-семінарської системи навчання відображують стан цієї системи, її відношення і зв'язки; поєднання різних типів навчання (індивідуальних і колективних, діалогових і інструктивних). Саме в про-

цесі лекційно-семінарської системи навчання активізується розумова діяльність студентів, а діяльність викладача спрямовується на розповсюдження й засвоєння продуктів художньо-творчої діяльності. Активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів як на лекціях, так і на практичних заняттях, сприяє виконання вправ міжпредметного характеру і розв'язання задач професійної спрямованості.

Найбільш сприятимуть формуванню художньої культури студентів творчі, позааудиторні організаційні форми роботи. Саме такі форми більш активно передбачають елементи творчої діяльності, створюють навчально-педагогічні ситуації художнього змісту, яким притаманні ірраціональні чинники, сприяють налагодженню мистецького діалогу. Нетрадиційні форми організації навчально-виховного процесу створюють атмосферу співтворчості, емоційного збудження, радості від власного успіху, сприяють реалізації інтегративних механізмів окремих видів народного мистецтва. До таких форм ми віднесли: вікторини, ігри-драматизації, конкурси, творчі роботи, брейн-ринги, круглі столи, інтелектуальні аукціони, історико-етнографічні експедиції тощо.

Ефективним чинником функціонування системи формування художньої культури майбутніх учителів праці має стати оперативна модель управління цією системою, розробка й впровадження якої слугуватиме її розвитку й вдосконаленню. До найбільш ефективних моделей дослідники (зокрема В.С.Пікельна) відносять організаційне моделювання, яке передбачає модернізацію змісту управлінської діяльності щодо формування умов розвитку творчих можливостей учасників навчально-виховного процесу, відмову від декларативного спілкування, створення партнерського, рівноправного стилю відносин. Найбільш оптимальним є адаптивний стиль управління, який передбачає об'єднання потреб всіх суб'єктів педагогічної взаємодії при визначенні до досягнен-

ні реалістичної мети. Сутність такого стилю управління полягає у збереженні пріоритету розвитку кожного суб'єкта навчально-виховного процесу, забезпечення йому альтернативи вільного вибору шляхів самореалізації, узгодженості цілей та інтересів керуючої та керованої. Саме в такий спосіб зберігається пріоритет розвитку суб'єкта на основі вільного вибору та об'єднання зусиль керівників і виконавців для досягнення спільно виробленої мети. Від міри узгодженості інтересів суб'єктів навчально-виховного процесу залежить успішність та повнота самореалізації всіх учасників педагогічного процесу.

В розробленій нами організаційній моделі (рис. 5.3.) вжито графічну основу, завдяки якій модель сприймається візуально й дозволяє визначити зв'язки між окремими її елементами. Дотримання умови колегіальної форм управління передбачає прийняття конкретних рішень в горизонталі моделі оперативного управління, а також для вирішення визначених по вертикалі основних завдань. В представленій моделі на календарній сітковій основі вертикальна графа розкриває зміст роботи, способи її організації, які можуть бути досягнуті в процесі виконання зазначених робіт; у горизонтальних графах розміщені заходи процесу управління, відповідальні за їх підготовку та терміни проведення. У моделі враховано різний крок планування (тиждень, місяць, навчальний рік).

Організаційна модель управління системою формування художньої культури майбутніх вчителів праці

Форми роботи	вересень				жовтень				листопад				грудень				січень				лютий				березень				квітень				травень			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Лекції				○				○				○				○				○				○				○				○				○
Лабораторно-практичні роботи				□				□				□				□				□				□				□				□				□
Евристичні бесіди																																				
Дискусії																																				
Екскурсії																																				
Заняття культурологічного клубу																																				
Відвідування виставок																																				
Венери запитань і відповідей																																				
Конкурси																																				
Вікторини																																				
Інтелектуальні аукціони																																				
Круглі столи																																				
Ігри-драматизації																																				
Брейв-ринги																																				
Творчі роботи																																				
Рецензії																																				
Анотації																																				
Оформлення стендів																																				
Актуалізація, педагогічне спостереження																																				

Умовні позначення:
 □ – групова робота; Δ – художньо-творча рада; ■ – рада лідерів
 ○ – колективна форма; ● – творчі групи; ◇ – рада факультету.

Рис. 5.3. Організаційна модель управління системою формування художньої культури майбутніх вчителів праці

Модель управління системою формування художньої культури майбутніх учителів праці передбачає, що всі етапи художньо-естетичної діяльності відбуваються (реалізуються) в студентському колективі, де кожен має право висловити свою позицію. Контроль за якістю художньо-естетичної діяльності студентів здійснюється художньо-творчою радою, склад якої може періодично змінюватися. Таким чином, кожен учасник навчально-виховного процесу по черзі виступає в ролі керованого та керуючого.

Художньо-творча рада оголошує свої рішення та здійснює управління художньо-естетичною діяльністю через: засідання культурологічного клубу; презентації творчих проєктів; вечори відповідей і запитань; обговорення та аналіз студентських творчих робіт; випуск стендів культурологічної тематики та ін.

Саме управлінська організаційна модель надає можливості вибору шляхів самореалізації студентів та зобов'язує до відповідальності за виконання прийнятих рішень. Розробка й впровадження в практику фахової підготовки майбутніх учителів праці моделі управління системою буде сприяти формуванню їх художньої культури.

РОЗДІЛ VI. КОМПЛЕКС ЗАСОБІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА З ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

На всіх етапах розвитку народне мистецтво віддзеркалювало конкретні історичні й природно-географічні запити українського народу. Найбільш ефективно формування художньої культури в майбутніх учителів праці буде здійснюватися за умови вивчення головних, загальних і локальних особливостей творів народного мистецтва, яке включає в себе всі численні види художньої практики (плетіння, ткання, розпис, вишивку, різьблення тощо) та інші види народного мистецтва (архітектуру, скульптуру, розписи). Усі вони, як частина цілого, мають своєрідні спільні риси й своєрідні ознаки, але кожен з видів унікальний за специфікою матеріалів і технологічним процесом обробки, за художньо-композиційними закономірностями структури образів.

Визначення дослідниками народного мистецтва активним чинником художньо-культурного процесу зумовлене багатством його видів і жанрів. До основних видів народного мистецтва віднесені: народна музика, народний танок, народний театр, народні звичаї та обряди, народна поезія, декоративно-ужиткове мистецтво тощо. Народне мистецтво інтегрує в собі спільні риси й ознаки окремих його видів. Важливим при цьому є осмислення народного мистецтва й національної культури як цілісності, як системи, що створена народом і сама творить народ.

Головна ознака народного мистецтва – нероздільність художньої, світоглядної та утилітарної основ. Характерною рисою є колективність творчості, художня традиція і канон, які дозволяють шукати й успішно знаходити корені народного мистецтва.

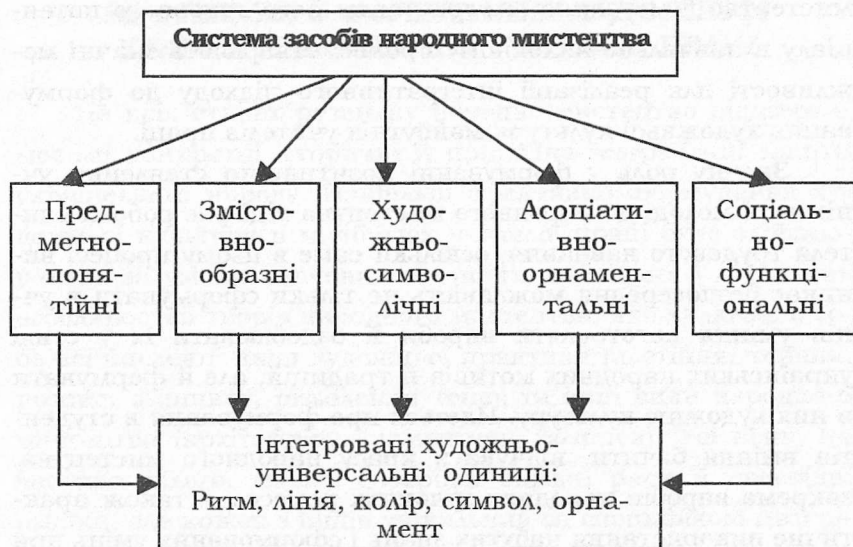
Комплекс засобів народного мистецтва включає в себе сукупність методів, прийомів, інтеграцію різноманітних ви-

дів художньо-естетичної діяльності. Завдяки цьому народне мистецтво й методика використання його виховного потенціалу в навчально-виховному процесі створюють значні можливості для реалізації інтегративного підходу до формування художньої культури майбутніх учителів праці.

Значну роль у формуванні позитивного ставлення учнівської молоді до народного мистецтва відіграє робота вчителя трудового навчання, оскільки саме в цьому процесі виникає безпосередня можливість не тільки сформувати в учнів уміння виготовляти вироби й оздоблювати їх у стилі українських народних мотивів й традицій, але й формувати в них художню культуру. Йдеться про формування в студентів вміння бачити, відчувати красу народного мистецтва, зокрема виробів народних художніх ремесел, а також практичне використання набутих знань і сформованих умінь при виготовленні художніх виробів. Заняття образотворчим мистецтвом допомагає майбутньому вчителю праці оволодівати методами художнього пізнання, що передбачають засвоєння законів формоутворення (форма, простір, обсяг, пропорції, конструкція, закони композиції рішення образотворчих і художньо-прикладних завдань).

Вивчення специфічних ознак образів народного мистецтва й засобів їх втілення у творах дає можливість класифікувати комплекс засобів народного мистецтва й дослідити їх системні ознаки, а також розробити методику та зміст занять народним мистецтвом як засобу формування художньої культури майбутніх учителів праці. Беручи за основу домінуючі складові комплексу засобів народного мистецтва, можна класифікувати їх за системними ознаками (рис. 6.1).

Рис. 6.1.

Як видно з рисунку 6.1, розроблена система засобів народного мистецтва представлена як поетапне створення і сприйняття образів народного мистецтва – від найпростіших (предметно-понятійних) до більш складних (змістовно-образних). Йдеться про предметно-понятійні, змістовно-образні, художньо-символічні, асоціативно-орнаментальні, соціально-функціональні засоби. Кожна складова системи засобів народного мистецтва містить у собі художньо-естетичну інформацію, яка має комунікативний характер. Ця інформація розкриває значення народного мистецтва як своєрідної знакової системи і представлена в художніх образах, які несуть у собі певний візуальний код або комбінацію кодів.

Після більш детального розгляду трактування понять “образ” і “художній образ” (від грец. *eidos* – ейдос – форма, відображення й освоєння людиною зовнішнього світу), було з’ясовано, що особливістю ейдоса стала його смислова подвійність. Повною мірою це положення стосується народно-

го мистецтва, в якому, як наголошує дослідник образної структури творів народного мистецтва М. А. Некрасова, “завжди є вияв одночасно свідомого та підсвідомого” [17, с. 56].

Важливим є ознайомлення з положенням аналітичної психології щодо трактування образу. Н. В. Зборовська стверджує, що образ – це “іраціональний продукт, витвір неусвідомленої діяльності фантазії” [12, с. 155]. Виходячи з даного положення, дослідниця робить висновок про те, що образ являє собою багаторівневу структуру, яка складається з трьох компонентів: ідеального (засвоєння образу як ідеї), психічного (переживання образу), матеріального (втілення образу в засобах мистецтва). Усі три вище названі компоненти реалізуються повною мірою в художніх образах творів народного мистецтва. Саме в народному мистецтві зберігаються в образній формі найкращі риси менталітету народу, що потребує навичок сприймання, розуміння й засвоєння знань кожного виду мистецтва на інтегративній основі. Усе це сприятиме формуванню художньої культури майбутніх учителів праці. Таким чином, розуміння знаково-відображувальної природи творів народного мистецтва потребує вміння фантазувати й уміння створювати образи (чуттєві чи абстрактні) завдяки перетворенню уявлень, отримуваних у процесі художньо-естетичної діяльності.

Народне мистецтво є невід’ємним компонентом художньої культури й може стати одним зі шляхів забезпечення формування художньої культури особистості. Цей шлях передбачає такі вміння, як актуалізація власного художньо-естетичного досвіду, вміння здобувати нові художні ідеї в ході комунікативного спілкування з творами народного мистецтва, вміння користуватись невербальними засобами спілкування, вміння робити узагальнення (тобто інтегрувати загальні ознаки), що в повній мірі сприяє не тільки форму-

ванню цілісного художнього образу, а й допомагає сформувати індивідуальний цілісний образ на основі того чи іншого виду народного мистецтва.

Беручи до уваги складність феномену народного мистецтва, у роботі з формування художньої культури майбутніх учителів праці засобами народного мистецтва бажано використовувати взаємодію методів. Розуміючи під методом “спосіб впорядкованої, взаємопов’язаної діяльності викладача і студентів”, потрібно взяти за мету створення відповідного характеру такої взаємодії в процесі художньо-естетичної діяльності.

Поняття “метод” походить від двох грецьких слів: metro – шлях до мети; odos – слідувати. Поєднання цих слів означає шлях досягнення мети в ході дослідження й пізнання. Також існує трактування методу як способу організації різних видів теоретичної та практичної діяльності, мета якої – набуття досвіду художньо-естетичної діяльності, а також системи прийомів або засобів діяльності вчителя й учнів. Інтегрування обох складових формування досвіду художньо-естетичної діяльності можливе через таку організацію навчально-виховного процесу, в основі якої лежить система нетрадиційних методів.

Досвід підтверджує, що самими лише пояснювально-ілюстративними методами, які посилюють репродуктивне засвоєння знань, неможливо успішно формувати художню культуру майбутніх учителів праці. Саме це зумовило необхідність використання нетрадиційних методів навчання, адже саме в них яскраво виявляється мистецький характер діяльності. Йдеться про використання методу евристики (застосування прийомів асоціативного, варіативного, аналітично-узагальненого мислення; емоційно підкріпленої потреби у творчості в процесі евристичної діяльності). До нетрадиційних методів були віднесені методи понятійні, які забезпе-

чують умови для підготовки вчителя праці до імпровізації; метод імпровізації, який забезпечує творчі переутворення, активізує здатність до самовираження особистості; сенсорно-ігровий метод, що передбачає умови для вивчення диференційованих особливостей кожного виду народного мистецтва; метод діалогової взаємодії з мистецтвом, врахування особливостей механізму такої взаємодії; метод стимулювання й мотивації творчої діяльності студентів; методи асоціативні, порівняння, аналогії тощо.

Використання цих методів дозволяє подолати пасивність, інертність студентів, натомість активізуючи дії на основі творчості, сміливість творення нових художніх образів, розвиток самостійності й індивідуальності. Комплекс методів, які доцільно використовувати в ході вивчення інтегративного курсу, сприяє засвоєнню мистецьких уявлень про навколишнє середовище, орієнтує на інтеграцію різних видів художньо-естетичної діяльності.

Методи забезпечуються формами навчально-виховного процесу. У свою чергу, форми забезпечують організацію й існування методів. Форма являє собою побудову способів спілкування викладача зі студентами; ця взаємодія передбачає певні установки. Ефективність формування художньої культури на основі матеріалу інтегративного культурологічного курсу пов'язана з новими формами спілкування. При цьому посилюється значущість кожного індивіда як оригінальної, неповторної особистості, такого суб'єкта взаємодії, який має свої цілі та потреби, здатний спонукати інших людей на активні дії. У зв'язку з цим інтегративний курс повинен орієнтувати вчителя праці на функціональну варіативність, яку може забезпечити взаємодія й інтеграція різних видів народного мистецтва. Інтеграція різноманітних видів народного мистецтва забезпечує наступні форми спілкування:

- продуктивно-творче (забезпечує реалізацію практичних знань у художньо-естетичній практичній діяльності);
- інтелектуальне спілкування, що забезпечує високий рівень пізнавальної діяльності;
- емоційне спілкування (передбачає формування почуттів на основі накопичення досвіду художнього сприйняття).

Так, наприклад, використання методу наслідування передбачає відтворення майбутніми учителями праці як зовнішніх рис поведінки, так і окремих дій. Насамперед, йдеться про вміння не тільки сприймати цілісність того чи іншого твору мистецтва, а й про відтворення традиційних елементів руху, кольору, мотиву тощо. Однією зі складових цього методу є “спілкування” з матеріалом, на необхідності якого наголошував О. М. Леонтьєв (мова йде про матеріал, з якого зроблені вироби народного декоративно-ужиткового мистецтва). Дослідник зауважував, що вміння й навички такого “спілкування” є надзвичайно важливими для формування художньої культури майбутніх педагогів.

Відомо, що форми мистецького спілкування між людьми передбачають формування ставлення до людини, яке відпрацьовується на протязі віків та передається від покоління до покоління. При цьому мистецтво як особлива лабораторія пізнання є специфічною формою передачі емоційно-ціннісного досвіду. У цьому контексті, наприклад, пізнання традиції є певним способом оволодіння художньою культурою. Пізнання традиції супроводжується пошуком творчих стимулів, демонстрацією неординарних продуктів творчої діяльності, прийоми якої за зразком наслідуються майбутніми учителями праці. У ході вивчення матеріалу курсу “Основи образотворчого мистецтва” доцільно використовувати музичні традиції в якості додаткового методу, що впливає на засвоєння художніх засобів образотворчих і просторових мистецтв.

Метод наслідування передбачає відтворення індивідом певних зовнішніх рис поведінки, вчинків, дій, що мають не тільки емоційні характеристики, але й відрізняються раціональною орієнтацією. Цей метод у подальшому своєму розвитку сприяє утворенню образів, асоціацій, відображення окремих елементів природи, а також звільненню від психологічної напруги за допомогою досягнення деякої автоматизації.

Метод навчовання передбачає передачу та втілення у світогляд вчителя праці поглядів змісту емоційно-образної програми, узагальнених та осмислених на основі переживання й діяльності педагога. У якості об'єкта навчовання може виступати індивідуальна особистість чи колектив у цілому.

Різні форми музичного фольклору є невід'ємним компонентом театральної ігрової діяльності, у процесі якої використовується метод імпровізації.

Відображення традицій в усній формі на заняттях курсу може здійснюватися за допомогою поетичних творів, які базуються на ігровій діяльності. Зауважимо, що ігрова форма діяльності може мати розповсюдження і в ході засвоєння в інтегративному курсі знань з образотворчого мистецтва, що сприяють формуванню духовної потреби спілкування, оволодіння вміннями й навичками діяльності в живописі, скульптурі, графіці.

Особистість має потенційні здібності, в основі яких покладена потреба до постійних змін, до утворення нових образів на основі варіювання минулими уявленнями. Тому оволодіння пізнавальною діяльністю засобами мистецтва повинне забезпечуватися в ході лекційних, семінарських занять, дискусій, бесід, шляхом індивідуальної самостійної роботи засобами таких інтегративних механізмів, що включають у себе поєднання елементів повтору за рахунок традицій, їх варіювання, контрасту. Важливим є те, що поетична й ігрова функція притаманні різним видам народного мис-

тецтва (вивчення тем “Гра як метод пізнання у творах декоративно-ужиткового мистецтва”, “Інтегративні механізми у творах різного стилю та жанрів”).

Важливим є те, що виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи й засоби народної педагогіки знайшли своє відображення в різних видах народного мистецтва. Відомо, що одне з чільних місць в організації самовиховання народна педагогіка відводить народним святкам, обрядам, символам, як засобам вираження настроїв, переконань, світогляду індивіда. Зокрема, символіка в народній педагогіці супроводжує усі періоди розвитку людини.

М. Г. Стельмахович звертав увагу на широке коло народних символів: “розмальоване яйце (писанка) – символ весняного пробудження природи і родючості; рожева троянда – символ бажаного знайомства, червона – символ кохання, жовта – розлуки, біла – смутку і страждання; коса – символ дівочої краси і честі; птахи – символ сім’ї як осередку домашнього затишку тощо” [25, с. 67].

Важливим є усвідомлення того, що за допомогою художніх засобів народ споконвіку прагнув одухотворити працю, прикрасити побут і облагородити взаємини між людьми. Саме людською працею створювалася краса упродовж багатьох віків. Тому основним чинником виховання, за народною педагогікою, є краса побуту, “вироблення у дитини (студента) здатності розуміти й відчувати мистецтво, прилучення її до активної художньої творчості” [25, с. 161].

Зокрема, пізнавальний компонент художньо-естетичної діяльності забезпечувався певним рівнем художньої компетенції студентів у галузі класичного й народного мистецтва. До поняття “художньо-естетична компетенція” ми віднесли дві складові: перша – вміння визначати, розуміти, усвідомлювати пізнавальну цінність мистецтва; друга – розуміння мови мистецтва (йдеться про категоріально-поняттєвий

апарат). Зауважимо, що рівень оволодіння студентами художньо-естетичною інформацією передбачав не механічне засвоєння знань, а оволодіння механізмами передачі художньо-образної інформації, розвиток вміння “зчитувати” образ у творах професійного й народного мистецтва. Мова йде про інформаційну насиченість занять матеріалом, що сприймався візуально.

Цей процес складається з таких етапів роботи: від перших вражень до розуміння мистецьких творів; вербалізація категорій художнього мислення та їх переведення у мистецтвознавчі поняття; набуття навичок комунікативного спілкування стосовно мистецької проблематики. У процесі цієї роботи студенти отримували уявлення й відомості про основні види й жанри мистецтва, виражальні можливості кожного з його видів, функції мистецтва в суспільстві (теми “Жанри живопису”, “Гравюра та її види”, “Зображення людини в скульптурі”, “Основні архітектурні стилі”, “Основні форми розвитку народного мистецтва”, “Морфологія – наука про систему видів народного мистецтва” та ін.).

На цьому етапі важливим був розвиток “зорової культури” майбутніх педагогів, тобто вміння “зчитувати” (сприймати) образ у творах мистецтва. Поняття “зорова культура” двокомпонентне і складається з зорових рядів і зорового руху.

Зоровий ряд – це ілюстративний ряд, побудований за визначеним педагогом принципом (мова йде про інформативну або емоційну домінанту). Студентам був запропонований ряд художньо-творчих завдань, метою яких є систематизація художньо-естетичних знань (наприклад, осмислення виражальних можливостей різних візуальних форм, природних матеріалів, а також вивчення художніх традицій їх відтворення в сучасному костюмі або інтер’єрі).

Зоровий рух означає вміння студента простежити ритм ліній, кольорових плям, інших виразних художніх елементів.

Сприятиме розвитку зорового руху використання прийомів (статика-динаміка; симетрія-асиметрія). Яскраве втілення вищезгаданих прийомів представляє орнаментация виробів народного мистецтва. Відомо, що характер сприйняття декоративно-прикладної форми визначається цими засобами, які є головними прийомами творення художнього образу творів народного мистецтва. Усвідомлення сутності цих понять характеризує рівень сформованості художньої культури майбутніх учителів праці.

Наприклад, звертаючись до симетрії як композиційного прийому, важливо, по-перше, розглянути принцип, який зустрічається в природі (наприклад, кристали, квіти, метелики, тіло людини); по-друге, за допомогою ілюстративного матеріалу (зорових рядів) переконатись, що симетрія вносить у мистецькі твори порядок, закінченість, цілісність. Наприклад, студентам можна запропонувати виконання завдань: прослідкувати, з якою метою майстри використовують порушення симетрії; чи порушення симетрії посилює виразність форми, збільшує її емоційний вплив на глядача.

Співставлення в зорових рядах симетрії та асиметрії як у мистецтві, так і в навколишньому світі, активізує розвиток "зорового" бачення майбутнього вчителя праці, сприяє накопиченню художньо-образної інформації, формує особистий творчий лексикон. З цією метою можна запропонувати студентам взяти участь у підготовці інформаційно-тематичних годин, присвячених художньо-творчій діяльності художника, народного майстра; дослідженні історії розвитку художніх промислів; роботі культурологічного клубу "Я і творчість"; інтелектуальному аукціоні творчих ідей; випуску стендів культурологічної тематики й т. ін. Ці форми представляють собою систему цілеспрямованих заходів викладача і студентів, які вчать спостерігати, у них розвиваються

Лінія в творах образотворчого мистецтва

П. Пікассо "Юпітер та Семела"

Г. Дорс Ілюстрація до книги Сервантеса "Дон Кіхот"

Модільяні "Портрет Жанни"

Ітамаро "Портрет красуні"

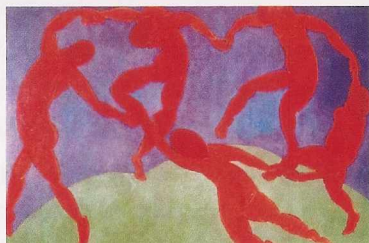

Хікісава "Дама в кімоно"

Динаміка в творах образотворчого мистецтва

"Дискобол"

Матисс "Танок"

Скопас "Менада"

Екстер "Соломея"

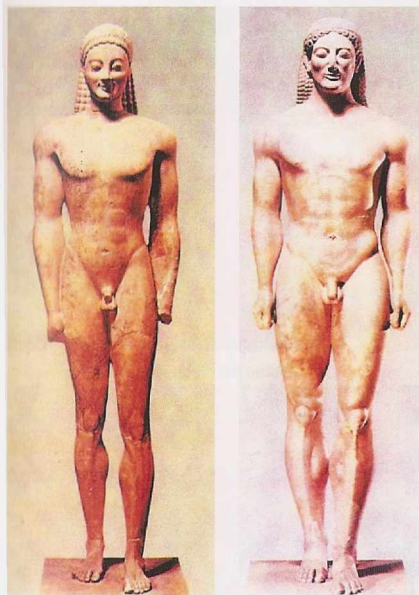

Троїцький собор у Новомосковську

П'ятницька церква

Статика в творах образотворчого мистецтва

Куриси

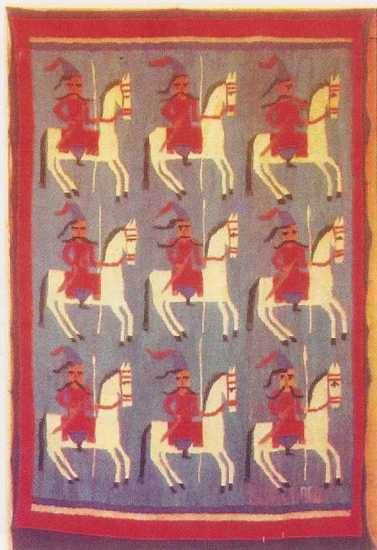

*Зображення сирійського царя
Антіоха I*

Сабов "Вечорниці"

Ритм в творах мистецтва

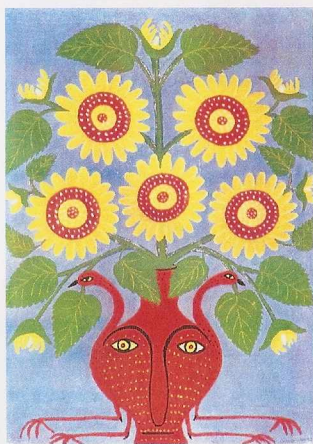
Ганжа "Запорозці в поході"

Мазепа "Танок"

Цибульова "Доріжка"

Приймаченко "Соняшник життя"

Вишивка

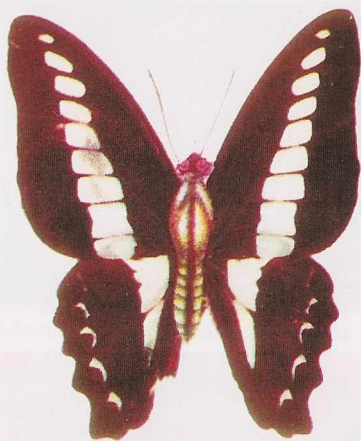
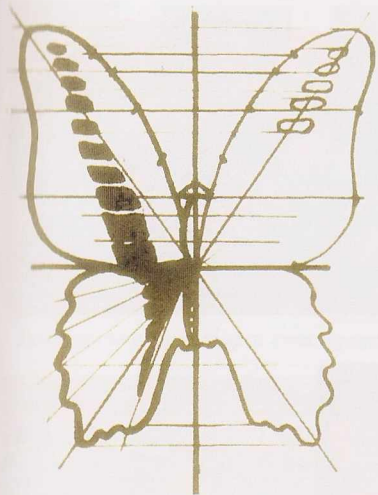

Тихонова "Рушник"

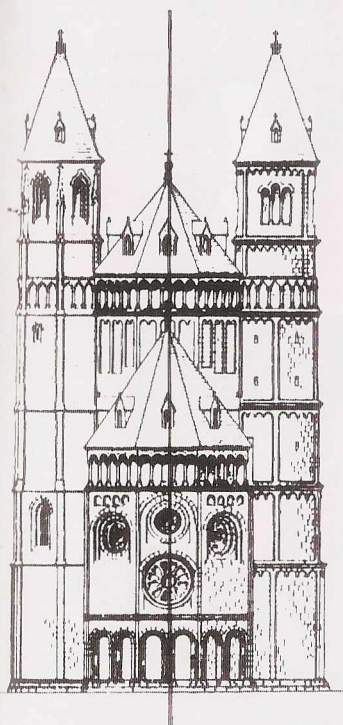

Пата "Фриз"

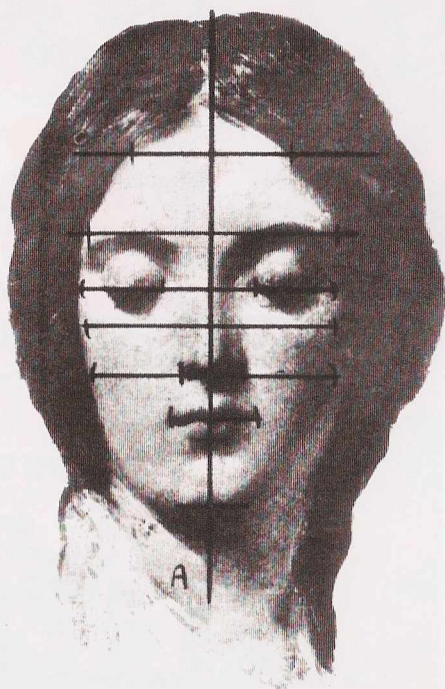
Симетрія в творах мистецтва

Ешер "Мотив симетрії"

Симетрія в архітектурі

Симетрія обличчя

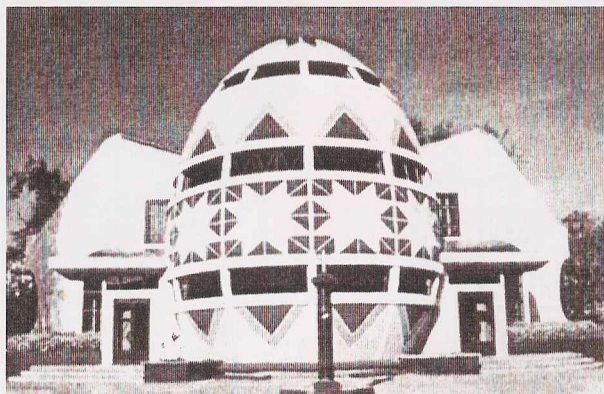
Українські писанки

Писанки

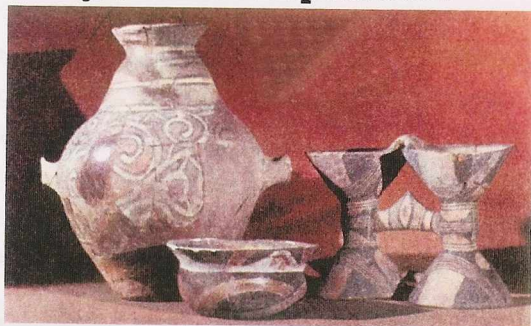

*Прокопів
"Велика писанка"*

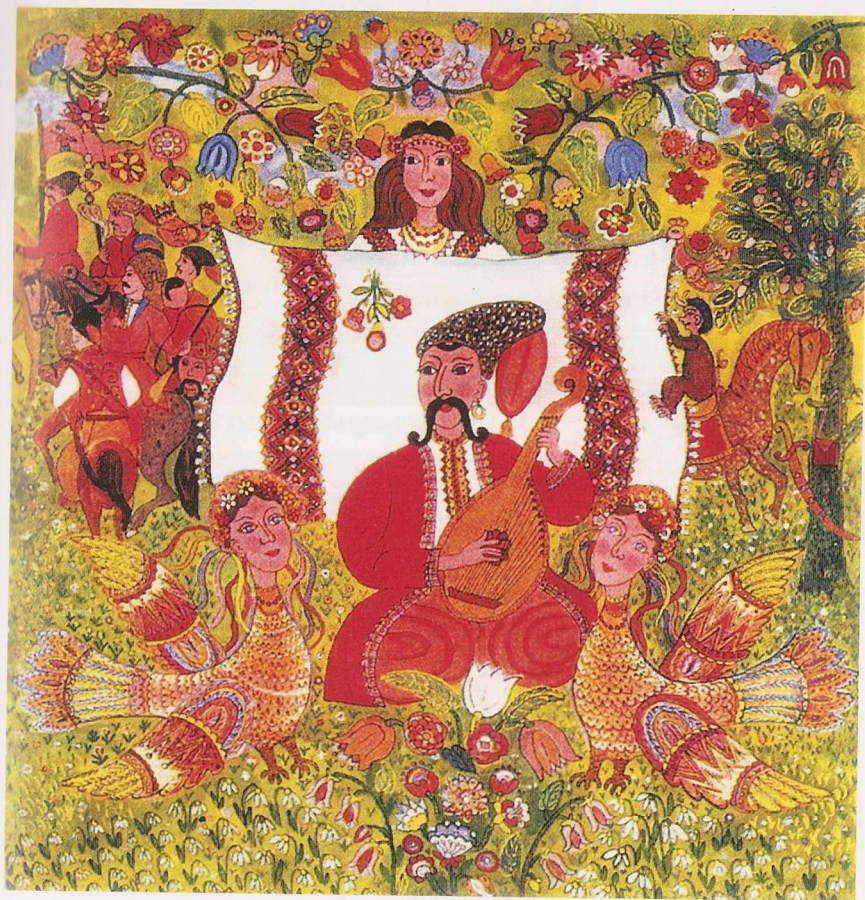

Музей "Писанка", м. Коломия

Символ як засіб художньої виразності

Трипільська культура: статуетка жінки, жіноча голівка, керамічні вироби

Сколоздра "Кобзар"

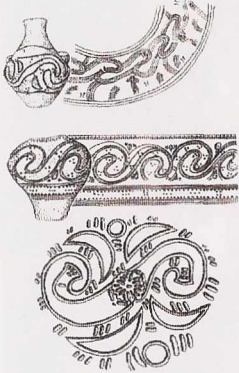
Орнамент

Приймаченко "Радіють коні і птахи"

Сколоздра "Несе Галя воду"

Глиняний
орнаментальний
посуд культури
Трипілля

Козацька церква у Сидневі

почуття, емоційні переживання, усвідомлення цінності художнього твору.

Важливим є створення такої атмосфери, коли особистість починає “спілкуватись” із твором мистецтва. Сприяють такому спілкуванню ситуації художньо-естетичного змісту, створення яких є способом актуалізації та активізації творчої особистості майбутніх учителів праці. Наприклад, ситуація особистісно стверджувана – “я – художник”+“я – народний майстер”; ситуація успіху – суб’єктивний психічний стан задоволення наслідками напруги творця. Створення ситуації успіху сприяє набуттю художньо-естетичних вражень, саме вона спонукає студента до творчої роботи, сприяє вивільненню творчої енергії, оригінальної думки тощо.

При вивченні теми “Живопис” можна звернути увагу не тільки на основні ознаки кожного жанру (портрета, пейзажу, натюрморту та ін.), а й розглянути питання статички й динаміки в композиції. Зміст художньо-естетичної діяльності з засвоєння цих понять передбачає ознайомлення не тільки з композиційним центром, але й використання такої візуальної інформації, яка б давала можливість розвивати вміння студентів висловлювати свої враження, робити об’єктивний і адекватний аналіз художніх творів. Рекомендуємо паралельно робити фіксацію термінів, назв об’єктів у словничку.

Другий етап художньо-естетичної діяльності – ціннісно-орієнтаційний. Його основна мета: сформувати вміння сприймати твори мистецтва, що означає накопичення емоційно-чуттєвих образів шляхом створення такого художньо-інформативного простору, який забезпечує повноцінне “спілкування” з мистецтвом. Основним завданням повинно стати створення умов для розширення й збагачення спектра емоцій студентів шляхом ініціювання процесів фантазії.

Головним серед багатьох аспектів підготовки якісно нового суб'єкта навчально-виховного процесу можна визначити формування образності художньо-естетичного мислення майбутніх учителів праці. Важливою складовою цього процесу повинен стати розвиток емоційно-мотиваційної сфери студентів. Емоційно-чуттєве сприйняття творів мистецтва є активним внутрішнім процесом, складовими якого повинні стати включення в художньо-естетичну діяльність, а також "спілкування" з мистецтвом шляхом висловлення вражень, художньо-змістовного аналізу творів.

Ми розглядали процес сприйняття мистецьких творів як процес накопичення емоційно-чуттєвих образів. Цей чуттєвий момент пізнання художньо-образної цілісності народного мистецтва ми намагалися активізувати за допомогою візуального (зорового) ряду, кожна репродукція якого представляє елемент або фрагмент створюваного образу.

Для нас важливими є твердження вчених (зокрема О. П. Рудницької) про те, що сприйняття творів мистецтва являє собою діалог двох культур (особистісної та художньої).

При цьому виокремлено такі етапи художнього сприйняття:

- попередній, або передкомунікативний етап ознайомлення з різними видами, стилями й жанрами художньої творчості, пробудження інтересу до них;
- основний, або комунікативний етап педагогічного стимулювання процесів переживання, розуміння й оцінки художніх явищ в умовах педагогічної взаємодії;
- заключний, або посткомунікативний етап закріплення післядії отриманої художньої інформації, її впливу на духовний світ особистості, що виходить за межі сприйняття конкретного твору.

Ми вважаємо за потрібне визначити наступні етапи спілкування та сприйняття творів мистецтва: виникнення ін-

тересу; стадія формування здатності до сприйняття; зосереджене розглядання й емоційне переживання твору в його художньо-образній цілісності; інтерпретація й аналіз творів мистецтва; здатність до розуміння художньо-естетичної інформації та творчої інтерпретації образного змісту творів тощо. Саме результатом сприймання є цілісний образ об'єкта (йдеться про сприймання простору, часу й руху), який полягає в тому, що окремі частини, деталі, ознаки сприймаються в єдності як загальне, комплексне явище.

Так, до передкомунікативного етапу сприйняття ми віднесли предметно-понятійні образи. На цьому етапі відбувається ознайомлення з різними видами, стилями й жанрами художньої творчості, зокрема народної, пробудження інтересу до них. Уже на цьому етапі результатом сприйняття повинен бути цілісний образ об'єкта (йдеться про цілісність простору, часу й руху), який полягає в тому, що окремі частини, деталі, ознаки образу сприймаються в єдності як загальне, комплексне явище. Саме на цьому етапі визначальним є положення про те, що народне мистецтво в цілому (як і окремі його види) виступає в процесі сприйняття в якості засобу комунікації.

У процесі передкомунікативного етапу сприйняття відбувається накопичення досвіду (йдеться про досвід мистецького спілкування), який є необхідним "будівельним матеріалом" для оволодіння студентами механізмом передачі художньо-образної інформації.

Сприйняття асоціативно-орнаментальних і змістовно-образних засобів ми віднесли до основного, або комунікативного етапу. На цьому етапі формується певний рівень індивідуального досвіду художнього світобачення студента, відбувається стимулювання процесів, розуміння й оцінка художніх явищ, розвивається вміння не тільки визначати об'єктивну художньо-естетичну інформацію закладену в

творах мистецтва, але й уміння співставляти її з суб'єктивними асоціаціями.

Відомо, що будь-яка специфічна творча діяльність потребує від студентів індивідуальних психічних якостей, що слугують передумовами її успіху. Наявність у студентів певних здібностей вказує на здатність їх до відповідної діяльності. Важливим є визначення етапів спілкування та сприйняття творів мистецтва, до яких можна віднести виникнення інтересу, формування здібності до сприйняття художнього образу, зосереджене розглядання й емоційне переживання твору як художньо-образної цілості, інтерпретацію й аналіз творів мистецтва, здатність до розуміння художньо-естетичної інформації та творчої інтерпретації образного змісту творів тощо.

На цьому етапі необхідно ознайомити студентів з такими засобами виразності, які впливають на емоції глядача. Саме динаміка, статика, симетрія, асиметрія визначають характер сприйняття декоративно-прикладної форми. Потрібно виходити з того, що композиційні прийоми динаміки й статичності ґрунтуються на вимірюваних величинах форми (динаміка – рух, статика – стан спокою, рівноваги). З розглядом цих понять пов'язаний такий засіб художньої виразності, як динамічність, котра використовує зорові властивості асиметрії та ритму, створює враження руху форми (декор динамічно “вкручується” у форму), створює напругу, вертикалі та горизонталі неба й землі.

Наприклад, опанування матеріалом теми “Динаміка і статика” вимагає більш глибокого проникнення, вдумливого сприйняття, творчого опанування та вміння узагальнювати. Студентам пропонується зоровий ряд до тем: динамічна композиція П'ятницької церкви; симетричне розташування сцен та орнаментів у пекторалі з кургану товста Могила (IV ст. до н. е.); антропоморфні фібули Придністров'я VII ст.

При вивченні теми “Основні засоби побудови форми” студентам можна запропонувати використання графічних і кольорних засобів виразності при створенні асоціативної композиції (статичної й динамічної); творчі завдання на зразок “порівняйте”, “проаналізуйте”; виконання завдання з накладання візерунку, орнаменту зі свідомим застосуванням ритму й симетрії, декоративної виразності кольору. Бажано запропонувати вивчення тем “Симетрія як основа будови форми”, “Силуетна форма в архітектурі”, “Колір в творах народного мистецтва” та ін.

Формування художньої культури майбутніх учителів праці забезпечується як оволодінням складовими системи засобів народного мистецтва, так і усвідомленням значущості та виражальних можливостей інтегрованих художньо-універсальних одиниць (йдеться про ритм, лінію, колір, символ, орнамент та ін.).

Основу творів народного мистецтва складає більш-менше чітка ритмічна організація (йдеться про ритм ліній, фактури, орнаменту тощо). Дану інформацію студенти отримують при вивченні теми “Ритм у мистецтві”. У той же час студенти повинні усвідомити, що періодичний повтор сам по собі ще не створює ритму. Необхідною умовою його появи є певні угруповання подразників, які, слідуючи один за одним, створюють ритмічний ряд; цей ряд має “акценти”, які можна назвати домінантами. Зауважимо, що домінанти можуть бути фактурні, кольорові, динамічні, світлотіньові, а також змістові, просторові, тектонічні та ін. Усе це дає змогу визначити ритм як категорію емоційно-образну, образно-поетичну й художньо-смыслову. Уміння сприймати ритм і вміння при цьому передавати образно-змістовну точність відчуттів потрібно розглядати як обов’язкову складову художньої культури майбутніх учителів праці.

Важливим є аспект осмислення природи як виду мистецтва. Учитель праці повинен уміти визначати мотиви, що асоціюються з рукотворними предметами, рослинами, поняттями простору й руху, технічними особливостями виготовлення речей.

Студентам під час вивчення теми пропонувався матеріал про ритм в образотворчому мистецтві. Наприклад, ритм в архітектурних творах ми можемо прослідкувати в організації конструктивних частин, в архітектоніці споруди, у зв'язку внутрішнього простору й зовнішніх форм, у відповідності споруди зовнішньому простору довкілля. Існує також ритм декору споруди, який дає можливість розглянути окремі архітектурні частини й об'єднати їх у єдине ціле.

У скульптурі ритм являє собою повторення об'ємних форм і мотивів (як простих, так і складних). Наприклад, давньогрецькі зображення юнаків “куросів”, що стоять фронтально, фіксують мить застигlosti; передача складного руху характерна для динамічних скульптурних зображень “Дискобол” Мирона та “Менади” Скопаса. Студентам пропонується знайомство з пластичними образами Ол. Ганжі, для яких характерне гармонійне відчуття форми (“Молодята”, “Музика”, “Я в смушевій шапці”, “Бандурист”).

У живописі також існує ритм, який означає спокій горизонталей, величність вертикалей, схвильованість діагоналей. “Музика” й “Танок” – дві картини А. Матісса, два твори, які здаються майже схожими: зелена земля, синє небо й червоні фігури, але в одній картині в тиші звучить тиха мелодія, а в другій – напружений гуркіт, силовий рух. Звідки це? Від ритму: ритм у “Музиці” величавий, фігури вертикальні, стоячі, сидячі, вертикалі та горизонталі неба й землі; натомість кольоровий ритм у “Танку” той же, але ритм фігур інший – чергуються діагоналі (лінії піднятих ніг, нахилених фігур).

При вивченні цього матеріалу студенти знайомляться з роллю ритму у формотворенні образу (зокрема через форми орнаментальної композиції), вивчають семантику геометричних фігур, побудову орнаменту на основі творчої переробки природних форм.

Потрібно визначити й дотримуватися етапів роботи: від сприйняття ритму рухових відчуттів (наприклад, рух під музику) до сприйняття ритму в зорових рядах. Доцільно запропонувати студентам завдання щодо змістовного наповнення й усвідомлення понять “змістовний ритм” і “просторовий ритм”. Так, студентам було запропоновано звернутися до розгляду різних геометричних форм і спробувати прочитати їх ритм, який виступає носієм певної інформації (наприклад, змістовний ритм як ритм трудових дій). Саме ритм (у симетричному співставленні геометричних форм) вносить у мистецькі твори порядок, закінченість, цілісність, організовує в єдине ціле форму й колір. Ілюстративний зоровий ряд, запропонований викладачем у ході художньо-естетичної діяльності, складався з творів народних митців, зокрема зі зразків зрілого українського орнаменту з широким використанням рослинних форм і мотивів з осередків українського рукопису – Решетилівка, Опішня, Косів, Валки, Путила, Димер, Бубнівка та ін.; твори О. Ганжі, Р. Мицкан, М. Сусак; Наталі та Євгена Пилюгіних із Решетилівки та ін.

Важливою складовою художньої культури майбутніх учителів праці є вміння сприймати лінійний образ або інформацію від ліній. Зокрема необхідно розвивати вміння читати різнохарактерні лінії (хвилясті, гнучкі, пунктирні, колючі, мелодійні тощо). Наприклад, спокійний настрій може бути відтворений за допомогою плавних, без різких викривлень ліній; збудженість передається лініями з різкими вигинами й зламами, які часто змінюють свій напрямок.

Ознайомленню з матеріальністю й неодномірністю лінії присвячено тему “Лінія-образ”. Одним із головних завдань при вивченні даної теми стало набуття художньо-естетичного досвіду сприйняття лінійної структури творів образотворчого мистецтва (наприклад, у зоровому ряді представлені графічні твори А. Дюрера, В. Фаворського, О. Дом’є та ін.). Студентам можна запропонувати знайомство з творчістю італійського художника і скульптора А. Модільяні, у творах якого кожна деталь є малюнком-діалогом. Лінія у творах майстра яскраво індивідуальна (вона зображувальна “за характером” і намаганнями автора створити ілюзію пластичної форми).

При вивченні теми “Лінія-характер” студенти усвідомлюють, що лінією можна зобразити не тільки будь-який предмет, реально існуюче явище, але й передати характер. Так, бажано використати приклади різних засобів відтворення характерів літературних героїв: наприклад, Дон Кіхота і Санчо Панса; картину А. Модільяні “Портрет Жанни”, де кожна деталь підкреслює плавність конструктивної лінії, створюючи відчуття меланхолії; приклад декоративної лінії в роботі Хікісави Мороноту “Дама в кімоно”. Вивчення цієї теми сприятиме розвитку спостережливості студентів (це можна спостерігати при відповідях на питання “Що нагадує лінія в природі?”).

Беручи за основу положення про те, що домінантою вишивального мистецтва є лінія, нам видається важливим формування вміння студентів відчувати просторове поле вишивки (йдеться про уявлення й співставлення центру та країв). Так, рушник як витвір прикладного мистецтва дослідники вважають “закодованим письмом поколінь”. Дослідники зауважують, що техніка вишивання несе в собі історичну інформацію, виражену в знаках, кольорах, символіці. Дуже часто на рушниках зустрічається символ “дерево життя”,

нерідко з піднятими руками. У зображеннях (на вишивках, писанках, рушниках, килимах) образ жінки пов'язується зі знаком життя. Образ цей також використовується у фольклорі (дуб, верба, калина тощо). Студентам пропонується твір М. Приймаченко “Соняшник життя” (студенти вивчають зображення дерева життя на рушнику).

Важливим є вміння “прочитувати” геометричні фігури в деталях одягу, сприймати лінії в силуетах фігур, абрисах предметів, “читати” лінії костюму, їх розміщення на поверхні об'ємної форми. Саме їх напрямок створює різні враження й емоції (горизонтальні лінії – спокою, вертикальні – поривання вгору, ламані – змінного руху тощо). Важливим є також вміння “прочитати”, а головне відтворити характер як окремої лінії, так і системи ліній (наприклад, у складних геометричних фігурах деталей одягу). Теми курсу “Основи образотворчого мистецтва” присвячені опануванню матеріалу, призначеного для усвідомлення художньо-універсальної одиниці – лінії: “Лінія, що звучить”, “Лінія як декоративний ритм”, “Лінія як експресія”, “Лінія-карикатура”. Студентам пропонується намалювати лінійну структуру того чи іншого предмета; прочитати характер ліній; визначити колір ліній, які ми бачимо в різні пори року тощо. Виконання цих завдань активізує вираження суб'єктивних почуттів студентів за допомогою лінії, а сформоване вміння передати свої почуття за допомогою лінії дозволяє визначити рівень художньої експресії.

Для майбутніх учителів праці важливим є вміння визначати, яка геометрична фігура відповідає тому чи іншому фасону сукні, адже естетичні вимоги є основними у визначенні якості одягу, його краси. Саме від наявності цих складових залежить зовнішній вигляд людини. Учитель праці має знати, що краса й виразність одягу досягаються шляхом мистецтва композиції – поєднання складових частин, що

утворюють одяг, їх кольору, форми й матеріалу в гармонійне єдине ціле, адже лінії одягу мають важливу особливість: залежно від розміщення на поверхні об'ємної форми лінії створюють ті чи інші враження, емоції. Йдеться також про правильне відчуття силуетних ліній (визначають пропорції, характер силуету, надають йому виразності), конструктивних ліній (ліній основних швів) і декоративних ліній (створюють гармонійне поєднання всіх елементів одягу). На цьому етапі важливим було переосмислення традиційної форми одягу в сучасну, при якій основна увага приділяється ансамблю, стилістичній єдності всіх його компонентів.

Складовою художньої культури майбутнього вчителя праці є вивчення традицій народного моделювання. Дослідники вважають, що костюм українців – це “скарбниця духовної культури народу, який специфічними способами відбиває його національний характер”. Саме в народному одязі закладені елементи поведінки, національних традицій, звичаїв, звичок, які лежать в основі установок і ціннісних орієнтацій особистості. У своїх творах народні майстри показали, що надзвичайно тонко вміли відчувати лінії, силует, форми, пропорції, ритм, колір.

Невід'ємною ознакою українського костюму є комплексність. Йдеться про взаємозв'язок окремих його складників: декоративного оздоблення, композиційної будови, об'ємно-просторової структури, живописних акцентів. Саме художня узгодженість цих складників між собою в єдиному стилі може визначатися як костюм.

Відомо, що кожен із компонентів українського костюму виконував своє призначення, відрізняючись матеріалом, конструкцією, орнаментально-кolorистичним рішенням, оздобленням тощо. Деталі костюму варіювалися залежно від побутових ситуацій, характеру праці, звичаїв, обрядів, сезону. В особливо урочистих випадках одягався весь комплекс,

виступаючи важливим соціальним показником, підкреслюючи майновий і сімейний стан людини, її вік, національну приналежність, національний характер. При виконанні художньо-творчих завдань студентам бажано запропонувати різні ситуації при створенні того чи іншого елемента костюму, що давало б можливість варіювати свої рішення, відображаючи особистісне бачення світу.

Ці питання потребують вивчення наступних тем курсу “Основи образотворчого мистецтва”: “Одяг як вид народного мистецтва”, “Роль художніх традицій у системі творення образів”, “Закон цілісності у формуванні художньої системи народного костюма”, “Організація прийомів плоскісного та об’ємно-просторового формотворення”, “Композиційні контрасти в об’ємно-просторовій формі”. Ці теми потребують і передбачають такі інтегральні складові: переосмислення досвіду мистецтва костюму минулих епох, дослідження комплексу художньо-виражальних засобів, поєднання методів формотворення різних видів мистецтва тощо. У той же час потрібно ввести спроби передачі індивідуального бачення художнього образу народного одягу (йдеться про виконання студентами художньо-творчих завдань з виконання ескізів окремих частин одягу, його декоративного оздоблення, ритмічного поєднання кольорів тощо). Вивчення цих тем дозволить звернутися до вивчення історії українського костюму на прикладі образотворчих матеріалів (фресок соборів, книжкової мініатюри, портретного живопису). Наприклад, завжди цікавився особливостями одягу, замальовував його крій та оздоблення Т. Г. Шевченко. Не випадково у своїх творах він намагався звернути увагу глядача то на вишиту сорочку в портреті В. Кочубея, то на пишній прозорий рукав блузи, оздобленої білою вишивкою в портреті М. Максимович; любовно виписував орнамент червоної вишивки на сорочці матері в акварелі “Марія”. Яскравим прикладом князівсько-

го вбрання часів Київської Русі може служити ікона сучасного майстра С. Конаш-Конашевича "Святі Володимир та Ольга". Таке поєднання елементів засобів виразності, емоційних і раціональних засад у створенні художнього образу сприяє інтеграції художнього та спеціального навчального матеріалу при підготовці майбутніх учителів праці.

До форм опосередкованого спілкування можна віднести пізнання способів утворення ескізних проектів одягу. Формується прагматичний підхід до власної продукції (як ескізної, так і тієї, що демонструється), а також науковий підхід, що допомагає впровадити в реальну практичну діяльність учителя праці особливості художніх засобів виразності творів народного мистецтва. Мода в ході такого спілкування виступає в якості фактора, що забезпечує зв'язок з традицією через обрядовість. Спілкування сприяє формуванню смаків, забезпечує динаміку варіювання традиційних художніх образів на основі імпровізації. Тобто спілкування на основі пізнання закономірностей моди може допомогти майбутнім учителям праці сформувати цілісну систему поглядів на значення традицій і можливість їх перетворення в сучасному контексті розвитку моди.

Доцільно інтегрувати в погляди майбутніх учителів праці думку про те, що оволодіння народною культурою неможливе без наукового пізнання світу з точки зору історичного розвитку на основі інтеграції різних видів мистецтв. Тобто вчитель праці повинен оволодівати різними формами діяльності різних поколінь на основі емоційно-образної форми засвоєння світу. Слід зауважити, що накопичення емоційно-образного досвіду за допомогою пізнання творів народної художньої культури є динамічним і складним процесом, котрий не може здійснюватись ізольовано від інтелектуального розвитку майбутніх учителів праці.

Важливою є відсутність формальної передачі знань і використання лише пасивних методів, які спрямовані на запам'ятовування матеріалу. Останнє передбачає пошук синтезу використання різних форм і засобів забезпечення навчально-виховного процесу з формування художньої культури студентів. Можна використати наступні засоби активізації: синкретичне суміщення відеоряду з музичним і словесним звучанням. Останнє допомагає здійснювати декодування зашифрованої інформації.

Підбір зразків для відео- та звукоряду можливий за допомогою студентів, оскільки така робота підвищує активність пізнавальної діяльності. Засвоєння теоретичних знань здійснюється більш ефективно в умовах посилення їх сигнальної функції, коли використовується спеціальний тренінг завдяки ТЗН (технічним засобам навчання). Цей вид діяльності передбачає використання магнітофона з метою запису фонограми заняття, у якій в образній формі фіксуються окремі положення лекційного заняття, надаються додаткові матеріали, методичні рекомендації, що забезпечують ефективність засвоєння теоретичних знань. Активізувати цю роботу можливо шляхом створення художньо-творчої ради, тісної співпраці з бібліотекою, випуску тематичних стендів, функціонування мистецтвознавчого прес-центру, клубу "До народних джерел" (секція "Українські ремесла"), клубу знавців історії мистецтва тощо. Усі ці форми роботи спонукають студентів до підготовки наукових доповідей і повідомлень, написання рефератів, анотацій, самостійного вивчення додаткової мистецької літератури.

Емоційно-образна форма навчання сприяє побудові емоційно-ціннісного ставлення особистості до світу, вона являє собою специфічну форму пізнання й передачі досвіду. Важливим є те, що мистецтво розвиває й формує цю сферу діяльності мислення (йдеться про оперування певними уяв-

леннями, поняттями). Емоційно-образна форма мислення являє собою спосіб діяльності, яка забезпечує специфічну форму пізнання на основі оперування образами, у ході засвоєння культурного досвіду людства, коли переживання є формою, адекватною змісту оволодіння культурою.

Вивчення багатьох тем курсу “Основи образотворчого мистецтва” відбувалося за законами асоціативних уявлень, з опорою на досвід, який асоціюється з предметами, рослинами, поняттями простору й руху, технічними особливостями виготовлення виробів. Студентам були запропоновані завдання “лабіринт асоціацій”, під час виконання яких вони свідомо трансформували уявне в конкретний продукт, описавши його традиційними термінами (мова йшла про предметні асоціації та художньо-емоційні асоціації). Так, наприклад, сприйняття овальних форм асоціюється з речами, які порушують логічні зв’язки й сприяють фантазуванню. Саме на цьому етапі будь-яке поняття втрачає свій конкретно-предметний сенс і переходить у накопичення позачуттєвого досвіду.

Доцільно здійснювати опитування студентів на основі індивідуального підходу до кожного з них з урахуванням мотивів, потреб, інтересів майбутнього вчителя праці. Це сприяє більш тісній взаємодії викладача й студентів, налагодженню прямого та зворотного зв’язку, встановленню творчого контакту на основі співробітництва. У той же час компактні, нестандартні опорні сигнали викликають у ході формування художньої культури зацікавленість студентів, підвищують їх працездатність, загострюють увагу при вирішенні художньо-творчих завдань.

Особливості українського національного орнаменту в контексті цінностей світової художньої культури складають теоретичні передумови для визначення такого інтегративного механізму, як символ. Цей інтегруючий механізм – символ

ліка – не тільки визначає досвід про конкретно-предметні ознаки творів народного мистецтва, але й сприяє формуванню знань про наявність позачуттєвого досвіду.

Відбувався процес накопичення досвіду взаємодії й розкриття його сутності в символічній формі завдяки використанню методу символічного бачення. У цьому зв'язку призначення інтегративного механізму полягало у впровадженні у світогляді майбутнього вчителя праці ідеї доцільності зв'язку народного мистецтва (зокрема мова йде про орнамент) з народною художньою культурою на основі механізмів символіки, насамперед геометричної. Важливою є наявність установки на формування власного відношення щодо можливості асоціювання думки відносно аналогії геометричної форми й понять, що усвідомлюються, з циклом народних пісень тощо. На даному етапі доцільно досягнути мети накопичення студентами досвіду особистісної інтерпретації символічного значення художньо-естетичної форми. У процесі реалізації методу символічного бачення студенти мають вивчати можливості знаково-естетичного перетворення об'єктів природи, з'ясовуючи зв'язки між об'єктом і його символом (семантично-сміслові тлумачення образу). Важливо також розвивати в студентів уміння “прочитувати” зображення символу в графічній і словесній формі, сприймати логічні й неправильні форми, визначати в предметі елементарні смислові одиниці (контур, геометрична форма, кольорова пляма та ін.). Відомо, що порушення логічних зв'язків, коли поняття втрачає свій конкретно-предметний сенс, сприяє фантазуванню й накопиченню позачуттєвого досвіду.

Реалізація цього методу повинна забезпечуватися вивченням і введенням у взаємодію семантичних засобів зображення. Наприклад, для накопичення візуального досвіду ми використовували різнохарактерні композиції виробів скіфського “звіриного стилю” (лаконічних, пишних, химерних

тощо), абстрактні й стилізовані зображення Сахнівської діадеми, також семантика творів трипільської культури дає можливість реконструювати у свідомості сучасної людини світогляд наших предків, образ їх мислення, уявлення про світ.

Бажано на даному етапі художньо-естетичної діяльності використати таку форму організації навчально-виховного процесу, як екскурсія. Перегляд творів образотворчого мистецтва під час екскурсій на виставку чи до музею вчить студентів порівнювати, співставляти, аналізувати, мислити. Наприклад, можна запропонувати відвідати виставки творів місцевих художників (зокрема творів криворізьких художників у міському виставковому залі, де експонуються твори членів спілки художників України В. Авраменка, І. Брижатої, В. Томашевського, А. Труфкіна, В. Щербини, О. Юрченка та ін.; виставка творів живопису на склі, витинанок, писанок Анастасії та Світлани Рак; виставка творів студентів художньо-графічного факультету КДПУ; музей-квартиру Г. І. Синиці; експозицію музею "Літературне Криворіжжя" та ін.). Студентам можна запропонувати словесно зафіксувати свої враження від творів мистецтва, що дозволить визначити ступінь впливу творів на особистість. Саме в процесі такої роботи відбувається накопичення досвіду мистецького спілкування.

Важливою є організація такого художнього "простору спілкування", який передбачає, насамперед, перебудову системи взаємовідношень викладача і студента. Мова йде про дотримання принципів співробітництва й співтворчості, створення атмосфери співчуття та співпереживання, створення умов для розширення й збагачення емоційно-чуттєвого досвіду студентів. На даному етапі роботи актуальним є звернення до синкретичних форм художньо-естетичної діяльності, що включають музику, слово, рух тощо. Такі форми здатні стимулювати асоціативні процеси та

сприяти розвитку здібності студентів мислити образно. Саме цілісність (синкретичність) характерна для творів народного мистецтва, адже вона створює образну синестезію, тобто поєднання індивідуально-суб'єктивного й духовно-ціннісного змісту. Сукупність специфічних ознак творів народного мистецтва визначає інтегрований образ, який можна втілити словесно, музично, пантомімічно, образотворчо.

Дослідники стверджують, що будь-який твір мистецтва містить у собі орнаментальний початок. Йдеться про художню-смыслову матеріалізацію життя людини в мистецтві (художній образ), яка акумулює накопичений досвід світосприйняття в лаконічній, місткій і в той же час простій орнаментальній формулі. Вияв її відбувається шляхом поєднання формальних елементів ритму, композиції, гармонії, колориту (тема "Орнамент як мистецтво"). Національний орнамент базується на геометричних символах, які складають основу художньої форми. Вивчення й пізнання орнаментики як специфічного способу розумової діяльності повинно відбуватись у синтезі з почуттями. Це сприяє розширенню кругозору, розвитку ерудиції, здатності до узагальнення понять та утворення нових оригінальних образів, коли включаються механізми фантазії.

Беручи до уваги положення про те, що основою народного мистецтва є орнаментика, важливим для студентів стає засвоєння основних понять про орнамент, особливості побудови орнаментів, навички сприйняття їх художньо-образного змісту. Метою художньо-творчих завдань стає утворення сюжетів народного орнаменту, сюжетів ігрової дії, що тренує увагу студентів, їх уявлення, співпереживання.

Орнамент (від лат. *ornamentum* – оздоба, прикраса) – візерунок, побудований на ритмічному чергуванні й поєднанні елементів різного характеру мотивів орнаменту (геометричних або стилізованих рослинних і тваринних). Відомо,

що у творах народного мистецтва орнамент може бути різним за характером: швидким і повільним, зростаючим і згасаючим, круговим і діагональним, горизонтальним і вертикальним, а також комбінованим. Саме орнамент можна розглядати як спосіб художньої організації будь-якого простору чи предмету декоративно-ужиткового значення. Вивчаючи художній образ творів народного мистецтва, В. Щербаківський наголошував, що “усі окремі елементи орнаменту, тобто зірки, кільця (сонечка), очі, мали в глибокій давнині своє магічне й так зване нині власне апотропеїчне значення, щоб відвертати нечисту силу, наврочування, погані очі” [32, с. 162].

Студентам можна запропонувати тему “Орнамент як засіб художньої виразності”, під час вивчення якої майбутні вчителі праці опанують процес творення орнаментального образу (від простих елементів орнаменту до складних орнаментальних структур). Таким шляхом відбувається розвиток орнаментального візуального мислення, формуються навички сприйняття художньо-образного змісту орнаментів, особливостей їх побудови. Уміння зчитувати, розуміти й відтворювати орнамент є однією із важливих складових процесу формування художньої культури майбутніх учителів праці.

Доцільно також запропонувати студентам тему “Тектоніка орнаментів”, адже відомо, що будь-яка художньо-досконала форма є тектонічною. У процесі засвоєння даної теми студенти познайомляться з різновидами тектонічної структури орнаментального мотиву (мікроструктура й макроструктура). Так, мікроструктурна складова орнаментального мотиву виявляє характер зв'язків між простими орнаментальними мотивами й елементами орнаменту. Характерною рисою макроструктури як геометричної побудови орнаменту є безперервний рух. Зокрема, таким динамічним рухом характеризується стрічковий орнамент.

Виходячи з положення про те, що народному мистецтву притаманна “цілісність знаку”, яка об’єднує танець, пантоміму, слово й музику, костюм і предмет, необхідно ознайомити студентів з етапами еволюції орнаментального мислення при вивченні теми “Орнамент як вид творчої діяльності”. Вивчення матеріалу цієї теми дасть змогу глибше зрозуміти орнаментально-пластичні образи (йдеться про народні картини, які тяжіють до орнаментальності – “Катерина”, “Весілля”, “Козак і дівчина біля криниці”), усвідомити синкретичну пластично-орнаментальну цілісність веснянок і гаївок (слів, мелодії, міміки, танкових рухів й драматичної дії), хороводних ігор – “Мак”, “Просо”, “Льон”, “Соболь”, “Северин” та ін.

Більше уваги бажано приділяти таким видам народної творчості, як писанкарство, вишивка, мальовки, настінні розписи, у яких орнаментальна творчість проявляється більш яскраво (увага акцентується на схожості конструктивних форм та орнаментальних мотивів у творах народного мистецтва різних країн).

Наприклад, цікавою роботою для студентів є спроба скласти єдине композиційне ціле з різних елементів при виконанні орнаментики писанки. Саме писанки відігравали велику роль в обрядах, пов’язаних із весняним рухом сонця, вони були однією з головних хатніх оздоб. Українські селяни вірили, що писанки мають великий вплив на здоров’я людини й охороняють її від хвороб. Українська писанка, семантика її візерунків, форма є об’єктом наукових досліджень. Орнаментация писанок демонструє композиційну майстерність складати цілісність із різних елементів за певним принципом. Наприклад, в орнаментации зберігався свастичний принцип крутіння навколо центру, що створювало ілюзію руху, тобто життя.

Відомо, що знаковий код (орнамент) писанки, його основні мотиви сформувалися ще в культурі Трипілля. Саме

орнамент і символіка дозволяють розкрити стародавній сакральний зміст, закладений у писанці. Значна кількість образно-символічного змісту писанок пояснюється здатністю її збирати в себе нові мотиви. Саме писанковий орнамент вміщує в собі всю відому символіку: від сонця й зірок до безкінечності й усіх рослинних знаків. При вивченні теми "Орнамент як засіб художньої виразності" студентам пропонувалося переглянути експозицію музею "Писанки" в м. Коломиї та музею Слобожанської писанки в м. Харкові.

Вивчаючи зміст і форму орнаментальних мотивів, розміщених на площині, потрібно звернути увагу на ритміко-метричну їх структуру, яка поєднує явні і приховані ритми. Взнявши до уваги перевагу орнаменту над формою, необхідно зробити акцент на тому, що ці ритми в процесі художнього сприймання впливають на емоції людини. Студентам можна запропонувати зафіксувати свої враження в словничку. Саме така робота є першим етапом художньо-естетичної діяльності зі сприйняття асоціативних орнаментальних образів, яку можна охарактеризувати як шлях від початкових асоціативних ідей до наступного їх концептуального відображення в символічній формі у власних виробках.

Студентам можна запропонувати також виконати наступні завдання: створити орнамент з архітектурних форм (колонок, арочок та ін.), визначити, як відбиваються в орнаменті форми зовнішнього світу, визначити провідний мотив орнаменту, самостійно створити стрічкову орнаментальну композицію за допомогою простих геометричних мотивів – прямокутників, ромбів, хрестиків, крапок тощо.

Одним із завдань формування художньої культури майбутніх учителів праці є вміння студента розкрити й виявити ритмічну організацію елементів мотиву (орнаментальний ряд, замкнутий орнамент у колі та ін.). Виконання цих завдань дає змогу ознайомитись із прикладами історичної ри-

тмопластичної пам'яті як складової художньої сфери життєдіяльності людей.

Ця робота базується на конкретних прийомах, до яких можна віднести наступні:

- прийом поєднання сприйняття й утворення продуктів творчої діяльності;
- прийом порівняння як основний шлях активізації пізнавальної діяльності вчителя праці;
- прийом стилізації.

Велике значення в побудові орнаменту має використання прийому стилізації. Стилiзація може носити поверховий або частковий (з елементами "цитування" декору), а також поглиблений характер, що проникає в структуру й архітектоніку форми й оздоблення виробу. Наприклад, при відтворенні форми шляхом стилізації звертаємо увагу, що видовжений по горизонталі формат створює враження епічності, квадратний – ліричності, вертикальний – урочистості. Зображення, розміщене в центрі площини, виглядає рухомим; зсунуте вбік від геометричного центру – починає "рухатися"; зображення, підняте на площині вище її середини, буде сприйматися легшим; опущене нижче середньої горизонталі – важчим.

Орнаментация є фактором, який впливає на сприйняття чи утворення символічних образів, що дозволяє розширити сферу впливу на мотиваційну сферу вчителя праці, коли використання орнаменту стимулює накопичення досвіду сприйняття первинних образів мистецтва та їх перевтілення в сучасні твори, забезпечує емпатію, втілення творчих ідей у конкретно-предметні продукти праці. Під впливом сприйняття орнаменту більш активно може здійснюватися пізнання національної символіки. Саме тому важливо розглядати народне мистецтво як фактор інтеграції.

При доборі завдань на перетворюючому етапі художньо-естетичної діяльності необхідно врахувати важливість сприймання викладачем процесу спілкування з мистецтвом як цілісного синергетичного. Інформація потребує від студента додумування, у результаті чого активізується дія асоціативного нелінійного мислення.

На цьому етапі роботи бажано використати сенсорно-ігровий метод, який засвідчує значну роль ігрового компоненту в художньо-естетичній діяльності. Особливо актуально це звучить при наявності стереотипних установок щодо засвоєння знань, які не дозволяють студентам активно включитися в художньо-естетичну діяльність. Бажано використовувати елементи театральної ігрової діяльності як імітації професійно-педагогічної діяльності, наприклад, при виконанні художньо-творчих завдань на вміння відтворювати різнопланову палітру рухів, зокрема вміння відтворити рухи, які є типовими для представників різних ремесел і видів художньої народної творчості (вправа "Професійна пантоміма"). Студентам можна запропонувати передати за допомогою певного стереотипу рухів процес роботи митця, внаслідок якого з'являються нові форми, візерунки тощо.

Важливими є формування в студентів умінь виконувати завдання: зробити фактурне вирішення поверхні виробу за допомогою використання вертикально направлених ліній (заповнити площину за допомогою різноспрямованих ліній, передати за допомогою ліній структуру й фактуру природних явищ); передати суб'єктивні почуття за допомогою ліній; створити характер через різноспрямованість ліній (вертикальних, горизонтальних, скісних та ін.); визначити рівень художньої експресії при виконанні художньо-творчих завдань. Важливим є також вміння зображувати рух у візуальній формі (наприклад, передати спрямований рух – стукіт у двері), уявне розфарбовування стін за допомогою рухів.

Коллективна творчість як форма підготовки майбутнього вчителя до практичної діяльності є умовою для формування комунікативних здібностей вчителя праці, що передбачає пізнання вчителем себе через діалог між студентами, викладачем, майстрами народної художньої культури.

Демонстрація студентських робіт є фактором, що впливає на формування необхідного середовища, формує здатність до комунікативного спілкування, почуття доцільності власної праці, потребу в праці, насичує її необхідною емоційністю. Коллективні твори (зокрема декоративно-ужиткового мистецтва) доцільно розглядати в якості зразків народної художньої культури з усіма її принципами варіювання. Самостійні завдання складають форму реалізації в практичній діяльності набутих інтегрованих знань, отриманих за допомогою впізнавання, спостереження явищ оточуючого середовища. При цьому складаються реальні умови для діагностування знань, умінь, навичок засвоєння мистецтва в різних видах художньої діяльності. Практична робота повинна включати широке коло різних видів художньо-естетичної діяльності (робота з натури, по пам'яті, на основі уявлень чи фантазії).

Обговорення й аналіз власних робіт майбутніх учителів праці є однією з основних форм проведення аудиторних і позааудиторних занять. Останнє сприяє активізації зорово-просторових уявлень, діяльності фантазії, зорових уявлень у комбінаториці, інтеграції різних видів художньої діяльності, формує у вчителя вміння утворювати в образній формі умови художньо-творчих завдань.

Використаний метод художньо-творчих завдань бажано трактувати як цілеспрямовано розроблену методику, у якій органічно поєднані навчально-виховні та художньо-творчі завдання. Зауважимо: розроблені художньо-творчі вправи й

завдання повинні поступово ускладнюватися в залежності від наявності в студентів художньо-естетичного досвіду.

Основною вимогою до художньо-творчих завдань повинно стати створення чогось нового (рішення, виробу), чого ще не було ні в особистому, ні в колективному досвіді художньо-естетичної діяльності. На думку дослідника О. М. Степанова, “таке створення відбувається в процесі взаємодії особистості зі світом культурних цінностей, які вона не тільки опановує, а й творить” [26, с. 26].

Використаний метод художньо-творчих вправ дозволить виявити рівень творчої самореалізації студентів. Так, з метою активізації фантазії студентам пропонувалися художньо-творчі завдання, наприклад, уявіть себе запаленою свічкою, яка поступово згорає, перетворюючись у калюжку розплавленого воску; квіткою, яка поволі в’яне; пір’їнкою, яка повільно падає на землю, та ін.

Важливим аспектом виховання образного мислення в студентів є зв’язок кольору й образу. Відомо, що з давніх давен колір був тісно пов’язаний з життям людини в психологічних, емоційних і духовних проявах. Людина завжди була зайнята пошуком кольорових рішень, відповідно до звичаїв, характерних особливостей і прагнення до художнього самовираження. Саме тому важливими в роботі з формування художньої культури майбутніх учителів праці стали врахування психологічних властивостей кольорів просторово-предметного оточення, розвиток уміння визначати кольорову домінанту, пошук кольорових сполучень і контрастів, які підкреслюють форму й функціональне призначення предметів, та ін. Студентам було запропоновано цілий ряд завдань-вправ на розвиток зорової та асоціативної кольорової пам’яті.

Надзвичайно важливим є врахування людинотворчої ролі народного мистецтва, вироби якого не можуть бути лише “матеріалом” для вивчення й засвоєння студентами.

Обов'язковою складовою повинно стати спілкування з “живою тканиною” виробів народного мистецтва, адже звичайний глек чи горщик несуть на собі відбиток індивідуальності творця. Створення атмосфери комунікації, співпраці на основі “живих” суб'єктно-суб'єктних стосунків надає процесу спостереження студентів або вивчення ними конструктивної будови предметів, візерунків, орнаментів; основою такої роботи має стати яскрава емоційність.

У процесі виконання художньо-творчих вправ студенти самостійно створюють ті чи інші вироби, що вимагає від них уміння використовувати знання про виражальні можливості художніх матеріалів і різних видів художніх технік. Обов'язковою складовою цієї роботи є оцінка художньо-естетичних якостей виробів, які були виготовлені на лабораторно-практичних заняттях курсу “Основи образотворчого мистецтва”. Ця самооцінка здійснюється завдяки “Словничку емоційних вражень”, що дозволяє студентам висловити свої почуття й переживання.

Потрібно також звернути увагу на розвиток мовлення майбутнього вчителя праці, як складової його художньої культури. Мова майбутнього вчителя є інструментом передачі художньо-естетичної інформації, засобом взаємодії викладача і студента. Саме через мовлення майбутній педагог виявляє й адекватно виражає власний індивідуальний і неповторний внутрішній світ.

Використання народноцісної творчості можна розглядати як допоміжний засіб формування візуальних образів майбутніх учителів праці. Музичний фольклор здатний забезпечити емоційно-образну форму сприйняття творів мистецтва, і саме тому він повинен стати невід'ємним складовою художньо-естетичної діяльності. Важливим є звернення до таких видів, які несуть у собі органічне поєднання вербальних і невербальних засобів. Йдеться про “вертеп”, “обряд”

тощо. Використаний у процесі художньо-естетичної діяльності метод драматизації демонструє діалектичний взаємозв'язок раціонального й чуттєвого пізнання, що підтверджує його вплив на чуттєву сферу студентів. Зокрема, прослуховування під час виконання обряду колядок з їх мелодійними повторами дасть студентам відчуття форми. Зауважимо, що створенню культурологічного простору сприяє відповідним чином оформлена аудиторія.

Процес формування художньої культури майбутніх учителів праці буде успішним завдяки наявності вміння фантазувати та створювати образи в процесі художньо-естетичної діяльності, використанню нетрадиційних методів у їх поліфункціональній взаємодії, усвідомленню виражальних можливостей інтегрованих художньо-універсальних одиниць (ритму, лінії, кольору, орнаментики). Усвідомлення ритму як емоційно-образної, образно-поетичної та художньо-сислової категорії дозволить активізувати процес формотворення художнього образу студентами в процесі художньо-естетичної діяльності. Розвиток уміння прочитати лінійний образ творів образотворчого мистецтва дозволить їм накопичити художньо-естетичний досвід сприйняття художніх виробів. Введення в процес взаємодії семантичних засобів виразності сприятиме формуванню в студентів уміння знаково-естетично перевілювати природні форми в орнаментальні.

Ми взяли за основу положення аналітичної психології про те, що образ – ірраціональний продукт, “витвір неусвідомленої фантазії”. Саме тому ми вважаємо необхідним розвивати в майбутніх учителів праці вміння фантазувати, пов'язане з розвитком творчої уяви та здатністю сприймати твори професійного й народного мистецтва як художньо-образну цілісність. Дослідник В. А. Роменець стверджує: “Фантазія за одну мить може відтворити предмет як у його

структурній цілісності, так і в сукупності деталей, не випускаючи жодної з поля уваги” [13, с. 140].

Для художнього фантазування, без якого неможливо отримати цілісний образ, важливим є чуттєвий момент пізнання, який ми намагаємося візуалізувати через образ репродукції візуального ряду, кожна з яких представляє елемент або фрагмент створюваного образу. Вміння фантазувати пов'язане з розвитком творчої уяви та здатністю сприймати твори професійного й народного мистецтва як художньо-образну цілісність.

Даючи визначення поняття “активна фантазія”, В. А. Роменець стверджує: “образ фантазії – це не мертвий дзеркальний відбиток світу, а його багатогранна жива модель, яка весь час удосконалюється, розкриває предмет чи явище в його зв'язках і відношеннях з оточенням” [22, с. 152].

Важливим є визначення фантазії як здібності людської свідомості утворювати нові чуттєві чи абстрактні образи завдяки переутворюванню уявлень, отримуваних у процесі трудової творчої діяльності.

Саме тому необхідно будувати заняття на основі самоаналізу (“пізнання власного я”), синтезу образних і логічних компонентів, накопичення індивідуального досвіду художньо-естетичного світобачення. Важливим аспектом роботи є також створення умов для виконання художньо-творчих завдань, до яких можна віднести атмосферу взаємної поваги, що активізує неформальне спілкування викладача і студента, активізацію здатності самовираження зорового сприйняття, використання мовленнєво-рухової експресії тощо.

ВИСНОВКИ

Сьогодні дослідники вважають художню культуру однією з найважливіших якостей особистості. Відомо, що людина зі сформованою художньою культурою здатна не тільки досягати особистісний смисл художньої цінності, що міститься у творах мистецтва. Завдяки досягненню світу художніх образів така особистість здатна бути активним учасником процесу пошуку смислу свого існування, здійснення себе.

Важливим завданням сучасної педагогічної практики є формування художньої культури як якості особистості майбутніх педагогів, адже поєднання професійної освіченості педагога з його високим рівнем художньої культури дозволить успішно вирішувати складні професійні завдання, що ставить сучасне суспільство перед вищою школою.

Художня культура майбутніх учителів праці може впливати на результати їх професійної діяльності в майбутньому. Розкрита в навчально-методичному посібнику методика формування художньої культури майбутніх учителів праці на основі використання потенціалу народного мистецтва є підтвердженням цього положення.

Значно сприяє ефективності вирішення проблеми формування художньої культури майбутніх учителів праці засобами народного мистецтва використання системного підходу, структурно-функціональної моделі формування художньої культури та методики її управління.

Матеріали, викладені в навчально-методичному посібнику підтверджують необхідність посилення уваги освітньої спільноти до розв'язання важливого й складного завдання: виховання особистості майбутнього вчителя з високим рівнем художньо-естетичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бореєв Ю. Б. Естетика. – М.: Политиздат, 1981. – 399 с.
2. Бурлина Е. Я. Путь длиною в века: Беседы о преподавании художественной культуры: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1994. – 175 с.
3. Бутник-Сіверський Б. С. Українське народне мистецтво. – К.: Наукова думка, 1966. – 224 с.
4. Ващенко Г. П. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К.: Укр. видавн. спілка, 1997. – 441 с.
5. Ганжа П. О. Таємниці українського рукомесла. – К.: Мистецтво, 1996. – 191 с.
6. Гольберг М. Діалог. Розуміння. Інтерпретація // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: збір. наук. праць: / За ред. І. А. Зязюна, С. О. Черепанової, Н. Г. Ничкало та ін. – Л.: Світ, 2000. – Вип. 5. – С. 358-369.
7. Данченко Л. С. Невмируще джерело: Бесіди про українське мистецтво. – К.: Мистецтво, 1975. – 190 с.
8. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
9. Естетика: Словарь /Под ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
10. Журавлев В. В. Мир художественной культуры. – М.: Мысль, 1987. – 237 с.
11. Закон України “Про професійно-технічну освіту” // Голос України. – 1998. – 10 березня. – № 45. – С. 6-9.
12. Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство: Посібник. – К.: Академкнига, 2003. – 392 с.
13. Іванова Т. Культурологічні проблеми становлення і розвитку вищої педагогічної освіти // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб. наук. праць. – Л.: Світ, 2000. – Вип. 5. – С. 30-35.

14. Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту. – К.: Рад. Школа, 1984. – 174 с.
15. Концепція професійно-художньої освіти // Професійно-технічна освіта. – 2000. – № 2. – С. 43-47.
16. Михайлюк Л. Про співвідношення культурного і художнього // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб. наук. праць. – Л.: Світ, 2002. – Вип. 5. – С. 355-358.
17. Некрасова М. А. Народное искусство как часть культуры. – М.: Изобразительное искусство, 1983. – 344 с.
18. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
19. Основи викладання мистецьких дисциплін: Навч. посібник / За ред. О. П. Рудницької. – К.: ІЗМН АПН України, 1998. – 184 с.
20. Основи художньої культури. Теорія та історія світової художньої культури: Ч. 1. За ред. В. О. Лозового, Л. В. Анучиної. – Х.: Основа, 1997. – 320 с.
21. Пікельна В. С., Удод О. А. Управління школою. – Дніпропетровськ: Альфа. 1998. – 256 с.
22. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
23. Рудницька О. Мистецтво у розвитку культури студентів // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – С. 61-66.
24. Словник іншомовних слів / За ред. С. Г. Мельничука. – К.: АН УРСР, 1975. – 776 с.
25. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.
26. Степанов М. Г., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.

27. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
28. Столович Л. Н. Жизнь – творчество – человек: Функции художественной деятельности. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.
29. Українське мистецтво в полікультурному просторі: Навч. посібник / За ред. О. П. Рудницької. – К.: Ексоб, 2000. – 208 с.
30. Українська художня культура: Навч. посібник / За ред. І. Ф. Ляшенко. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
31. Черепанова С. О. Діалогіка життєтворчості як методологічна основа сучасної філософії освіти // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць. – Л.: Каменяр, 1998. – Вип. 3. – С. 11-18.
32. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.

Термінологічний словник

- Асиметрія** – відсутність або порушення принципу симетрії. Асиметрія може виступати одним із засобів художнього формотворення.
- Асоціація** – спосіб досягнення художньої виразності, що ґрунтується на виявленні зв'язку чуттєвих образів, які виникають в процесі безпосереднього відображення дійсності, з уявленнями, які зберігаються в пам'яті або закріплені в культурно-історичному досвіді.
- Виразність** – образне значення сукупності матеріальних “засобів” і прийомів художньої творчості, що реалізуються митцем у конкретній формі твору.
- Візерунок** – малюнок, що утворюється усвідомленим або абстрагованим поєднанням ліній, кольорів, тіней, завдяки чому зображення може бути певного, абстрактного або асоціативного змісту.
- Візуальний** – досяжний для огляду, сприйнятний “на око”.
- Декоративність** – художні властивості, що посилюють емоційно-виразну та художньо-організуючу роль творів пластичних мистецтв у предметному середовищі, що оточує людину.
- Динамічність** – в образотворчому мистецтві засіб художньої виразності, який, використовуючи зорові властивості асиметрії та ритму, створює враження руху форми, напруги, дії внутрішніх сил; протилежне значення – статичність.
- Зображальність** – відтворення засобами мистецтва зовнішнього, чуттєво-конкретного вигляду явищ дійсності.
- Симетрія** – принцип гармонізації художнього твору, що ґрунтується на фундаментальній властивості дійсності; вид художнього узагальнення, який передбачає зведення структурних елементів у єдину систему, що підпорядковується законам побудови геометричних фігур на площині та у просторі.
- Культура** – предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства і людини; сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, осві-

ти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування.

Культури індивіда – ступінь засвоєння культурних цінностей, що виявляється в культурі основних форм світовідношення і практичній (діяльність, поведінка), теоретичній (мислення), духовно-практичній (почуття, спілкування); синтез індивідуальних якостей, спрямованих на творчий і гуманний спосіб взаємин з довіллям та іншими людьми.

Культура художня – сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності, яка створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва та матеріальні предмети, що мають естетичну цінність.

Мистецьке спілкування – внутрішньо діалогова форма осягнення смислу мистецького твору, авторської ідеї.

Сприйняття художнє – вид художньої діяльності, що відображений у цілеспрямованому і цілісному сприйнятті мистецьких творів як естетичної цінності, яка супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями.

Художня мова – сукупність історично усталених, особливих у кожному виді мистецтва засобів створення художніх образів.

Стилізація – в образотворчому мистецтві наслідування будь-якого стилю минулого. Стилізацією називають підпорядкування декоративного зображення загальному стилю композиції виробу прикладного мистецтва.

Традиція – у мистецтві художнє надбання минулого, що засвоюється і використовується для виконання поставлених завдань перед сучасним мистецтвом.

Художній образ – специфічна, властива мистецтву форма відображення дійсності, що виявляє загальне через конкретне, індивідуальне, що виникає у творчому процесі митця і втілюється в матеріальній формі.

Додаток А

Програма курсу “Основи образотворчого мистецтва”

Пояснювальна записка

Головною метою розвитку суспільства в нових соціально-економічних умовах є вирішення проблем відродження і формування української духовності. Людина – вінець природи, найвище втілення життя. Кожен народ, кожна нація протягом віків виробили духовність, якою кожна дитина має оволодівати – в сім'ї, дитсадку, школі, ВНЗ. Без народної духовності людина втрачає в своєму розвитку культурно-історичне коріння, творче обличчя, відчуття і розуміння притаманності до свого народу. Гармонійно розвинута особистість – це засвоєння, насамперед, цілісної народної духовності, яка поглиблюється добутками загальнолюдської культури.

У свідомості людей, зокрема молоді, треба відродити правильне розуміння фундаментального поняття – народна культура, відновити його первинний зміст. Українська народна культура, як і культура будь-якого іншого народу, включає в себе, крім матеріальної, й духовну культуру: народне мистецтво (фольклорне, образотворче, музичне, танцювальне та ін.), народну мораль, національні традиції, звичаї та обряди, народні знання про різні сфери життя. Народна культура, як і вся національна культура (освіта, театр, архітектура, наука та ін), відображає цілісний культурно-історичний шлях народу, зміст і дух його життя.

Розглядаючи культуру як багатство внутрішнього світу людини, як вираз гармонії і удосконалення її буття визначаємо пріоритет гуманітарної освіти в процесі відродження України. Перед освітою стоїть складне завдання відновлення єдності освіти й культури, про повернення втраченої цілості людини і цілісності її світосприйняття. Актуальним видається визначення мистецтвом, національною культурою уні-

кального статусу духовності, механізмом якої є духовна спадкоємність поколінь.

“...Навіть не сама по собі культура має значення, а те, наскільки вона служить міцним і плодючим ґрунтом для позитивного народного життя”, – писав М. Грушевський.

Розгляд національних явищ культури руслі загальноєвропейських історико-стильових процесів є чинником формування національної самосвідомості, рівня освіченості, вихованості майбутніх учителів, зокрема учителів праці.

Курс “Основи образотворчого мистецтва” базується на вивченні народного мистецтва, його традицій, композиційних законів, осмисленні тих аспектів життєдіяльності людини, в яких ця людина проявляється як культуротворча, “культурно мисляча”, культурно діюча особистість.

Звертаючись до вивчення специфіки народного мистецтва зауважимо, що багато специфічних прийомів, законів розглядаються в світовому контексті розвитку окремих видів образотворчого мистецтва. У різні історичні епохи, залежно від зміни соціальних формацій, зазнавало змін і народне мистецтво. Однак, завжди його визначальними рисами залишалися колективний характер творчості, спадковість багатовікових традицій. Постійно діяв метод навчання “вчитись працювати, як усі майстри, але при цьому зробити краще від інших”. Ручний характер праці давав змогу імпровізувати, творити неповторне, мати свою руку, “власний почерк”.

Але щоб нового не творила кожна людина, вона завжди залишалась в межах художніх традицій. Художня традиція – це стійка систем творення образів, естетичних уявлень, історично сформованих у певному середовищі. Основне у традиціях народного мистецтва – матеріал, техніка його обробки, характер виготовлення предметів, а також принципи і прийоми втілення образу. Вирішальну роль відіграють художні особливості сюжетних зображень, форми виготовлен-

ня предметів, орнамент, виражені живописними, пластичними або графічними засобами. Залежно від характеру взаємозв'язків ці фактори формують специфічні риси окремих видів мистецтва. В історичному аспекті відбуваються постійні процеси відновлення і розвитку традицій, але принципи особливості художньої форми у мистецтві народу зберігаються віками, традиції відбивають ту якість, яку ми називаємо класикою мистецтва.

Усвідомлене вивчення народного мистецтва, його традицій як складової частини національної культури – одне з найважливіших завдань у формуванні духовного потенціалу майбутнього вчителя праці.

Таблиця А.1.

Тематичний план курсу “Основи образотворчого мистецтва”

Розділи і теми	Кількість годин		
	лекц.	практ.	сам. роб.
I. Образотворче мистецтво та його види	8	6	
1.1. Живопис	2	1	
1.2. Графіка	2	1	
1.3. Скульптура	2	1	
1.4. Архітектура	2	2	
II. Декоративно-ужиткове мистецтво	10	8	
2.1. Морфологія – наука про систему видів народного мистецтва	2	2	
2.2. Композиція в декоративно-ужитковому мистецтві. Головні композиційні закони	4	2	
2.3. Засоби виразності	2	2	
2.4. Композиційні прийоми	2		
Всього 32 год.	18	14	

Програма курсу "Основи образотворчого мистецтва"

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
I.	<p>Образотворче мистецтво та його види.</p> <p>Живопис.</p> <p>Жанри живопису (портрет, пейзаж, натюрморт, історичний жанр, побутовий, міфологічний, батальний).</p> <p>Композиція в живопису (композиційний центр, точка зору, динаміка та статика в композиції).</p> <p>Колір в живопису.</p> <p>Основні якості кольору (відтінок, тон, нюанси, тональність).</p> <p>Локальний та реальний кольори.</p> <p>Колорит в живопису.</p>	<p>Метод евристики.</p> <p>Метод художньо-творчих вправ.</p> <p>Лекції, лабораторно-практичні заняття, екскурсії, відвідування виставок, бесіди.</p>	<p>Уміння "зчитувати" образ у творах мистецтва як закодовану інформацію.</p> <p>Уміння робити особисту інтерпретацію твору.</p> <p>Розвиток художньо-творчого лексикону.</p> <p>Оволодіння художньо-виражальними засобами.</p> <p>Проблема зв'язку кольору й образу.</p> <p>Психологічні властивості кольорів.</p> <p>Уміння визначати кольорову домінанту.</p> <p>Вміння висловлювати свої враження.</p> <p>Фіксація термінів, назв об'єктів.</p> <p>Роль ритму у формотворенні образу.</p> <p>Емоційне переживання твору.</p> <p>Творча інтерпретація образного змісту твору живопису.</p> <p>"Лабіринт асоціацій" (робота зі словничком емоційних вражень).</p> <p>Предметні асоціації та художньо-</p>	<p>М. Гябоконе, Пісія дошу Криворізькі будинки</p> <p>О. Юрченко. Осінь над річкою</p> <p>О. Щербачова. Коктебель</p> <p>Д. Абрамов. Карпати</p> <p>Г. Синиця. Волхви.</p> <p>Половецькі малюнки</p> <p>В. Мішуровський. До осені</p> <p>І. Ковтонок. В бабусиній хаті</p> <p>О. Умріш. Сонячний день</p> <p>А. Труфкін. Настрій. Тиша</p> <p>І. Марчук. Біля джерел життя. Останній промінь</p> <p>А. Базилевич. "Еней був парубок моторний"</p> <p>Г. Колосовський. Городня бригада</p> <p>А. Ерделі. Літній парк</p> <p>Київська сюїта</p> <p>С. Шишко. Парк влітку</p>

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
			емоційні. Знаходження художньо-образних аналогій	О. Шовкуненко. Бузок в порцеляновій вазі
II.	Графіка Лінія як основний виразний мотив графіки Еволюція малюнку (від контуру до силуету, штрихування тону, кольорової плями) Графічні матеріали, їх можливості у творенні образу Гравюра та її види (ксилографія, ліногравюра, офорт, естамп).	Метод художньо-творчих вправ Метод стимулювання Метод діалогової взаємодії Лекції, лабораторно-практичні, самостійна робота, екскурсії, конкурси, вікторини	Виразальні можливості силуетної форми Простежити ритм ліній Знаходження художньо-образних аналогій Вміння приймати інформацію від ліній Вміння прочитати різнохарактерні лінії “Лінія – образ” (лінійна структура творів) Роль лінії у створенні ілюзії пластичної форми «Лінія-характер» (засоби відтворення характеру героїв) Роль декоративної лінії зані із формуванням і розвитком Вміння прочитати лінії костюму Вміння відтворити характер лінії й системи ліній Правильне відчуття силуетних ліній Правильне відчуття конструктивних	Твори А. Дюрера, О. Дом'є, В. Фаворського А.Модільяні. Портрет Жанни Хікісава Мороноту. Дама в кімоно В. Томашевський. В порівнянні з білим О. Целева. Світ речей Л. Баранова. Все минає швидко О. Руда. Серія графічних робіт за мотивами укр. нар. пісень Ф. Кричевський. Катерина Д. Моор. Допоможи

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
			ліній Правильне відчуття декоративних ліній	
III.	Скульптура Види скульптури (станкова, монументальна, декоративна) Зображення людини у скульптурі Лекції, практичні, самостійна робота, бесіди, екскурсії, круглі столи	Метод імпровізації Метод стимулювання Метод художньо-творчих завдань Метод діалогової взаємодії Метод драматизації людського тіла Професійна пантоміма (відтворення типових для представників певної професії рухів) Творче самовираження за допомогою міміки, жесту, просторових позицій тіла (пантомімічна драматизація) Уявіть себе запаленою свічкою, квіткою, яка поволі в'яне;	Фіксація термінів у словничку та назв об'єктів, що демонструються Професійна, образна, драматична пантоміма Експресивні можливості	Мірон. Дискобол Поліклет. Дорифор Й. Пінзель. Статуя св. Юри Скопас. Менада Н. Онищенко. Материнство О.Буков. Козак

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
		під'їнкою, яка поволі падає Жест як інтонація Ритм в скульптурі як повторення об'ємних форм і мотивів		
IV.	Архітектура Ритм як основний прийом композиції в архітектурі Основні архітектурні стилі	Метод імпровізації Сенсорно-ігровий метод Метод художньо-творчих вправ Метод стимулювання Метод драматизації Лекції, практичні, самостійна робота, бесіда, дискусії, курсові роботи, інтелектуальний аукціон, вікторини	Ритм як засіб організації композиції в архітектурі Передати характер силуетної форми архітектурних споруд Симетрія як основа будови форми Силуетна форма в архітектурі	“Силует середньовічного міста” “Карпатська хата – справжнє диво” Архітектурні споруди Львова (готика) Бароко в Україні. Растреллі Ф. Андріївська церква в Києві
V.	Народне мистецтво Основні форми розвитку народного мистецтва (поетична творчість, народна музика, народний танок, народний театр, народна	Метод імпровізації Метод евристики Сенсорно-ігровий метод Метод стимулювання Метод художньо-творчих вправ Метод діалогової	Спілкування з “живою тканиною” виробів народного мистецтва Знання про виражальні можливості художніх матеріалів Знання художніх технік Визначення функцій народного мистецтва в суспільстві	Осередки українського рукописла: Решетилівка, Опішня, Косів, Бубнівка, Валки Твори О. Ганжі, Р. Мицкан, М. Сусак, Н. Пілюгіної

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
	архітектура) Декоративно-ужиткове мистецтво як форма суспільної свідомості Визначальні риси народного мистецтва: колективний характер творчості; ручний характер праці; роль традицій в системі творення образів; роль матеріалу та техніки його обробки; живописні, пластичні, графічні засоби сюжетних зображень; роль особистості майстра у творах народного мистецтва. Морфологія – наука про систему видів народного мистецтва (вишивка, в'язання, одяг, прикраси, художнє плетіння тощо).	взаємодії Метод драматизації Метод символічного бачення Лекції Лабораторно-практичні Самостійна робота Бесіди Дискусії Екскурсії Створення ситуацій художньо-естетичного змісту Створення ситуації “успіху” Відвідування виставок Інтелектуальний аукціон Вечір запитань і відповідей Вікторини	Відтворення художніх традицій у сучасному костюмі або інтер'єрі Орнаментация виробів народного мистецтва Симетрія як композиційний прийом Виразні можливості інтегрованих художніх одиниць (ритму, лінії, кольору, орнаментики) Ритмічна організація творів народного мистецтва Поняття про “ритмічний ряд” “Просторовий ритм” у творах народного мистецтва	О. Ганжа “Молодята”, “Музика”, “Бандурист” О. Бондар. Київська Русь (макrame) А. Денисова. Пави (батік) О. Юрченко. Скіфія (батік) Т. Дудніченко. Ми діти твої, Україно! (килимарство) А. Хотиненко. Пісні України (розпис на склі) Т. Довгань. Українська Мадонна (Петриківський розпис) М. Рац. Казкові птахи (апликація соломкою) Н. Лисицька. Обрядові рушники (вишивка) О. Устюжанцева. Квіти України. Триптих (вишивка) Н. Пудря. Всесвіт (трипільська орнаментика в техніці холодного батіку)

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
				О. Іваніна. Свято квітів (різьблення по дереву)
VI.	Композиція в декоративно-ужитковому мистецтві Єдність міри, доцільності й гармонії Стилізація реальних форм в декоративно-ужитковому мистецтві Головні композиційні закони в творах народного мистецтва. Закон традиції: закріплення художніх надбань в процесі колективної творчості; органічний внутрішній зв'язок творів з певною художньою традицією; порівняльний аналіз художніх явищ, судження про ступінь художньої вартості творів декоративно-ужиткового мистецтва.		Вивчення та пізнання орнаментики Вміння оперувати абстрактними формами Поняття про декор як засіб наповнення й збагачення форми Визначення ритму як категорії емоційно-образної, образно-поетичної та художньо-сислової Семантика геометричних фігур Побудова орнаменту на основі творчої переробки форм Вміння сприйняття рухових відчуттів (рух під музику) Вміння прочитати ритм геометричних фігур Прочитання українського орнаменту Вміння відчувати просторове поле вишивки Символ «дерево життя» на вишивці «Лабіринт асоціацій» Словесна фіксація своїх вражень Досвід особистісної інтерпретації символічного значення художньо-	М. Приймаченко. Сосяш – життя В. Шкрібляк. Цукерниця Ю. Шкрібляк. Ручний хрест О. Станько. Скринька Н. Семенюк. Рахва. Л. Іськів. Одяг за народними мотивами Писанки. Косовський р-н Писанки. Тернопільська область Писанки. Прикарпаття Писанки. Східне Поділля І. Бабійчук. Сільничка Косовський столовий посуд (Д. Абапін, І. Серьогіна, Є. Зарицька Гудульська розписна кераміка (В. Джуранюк, О. Швець) Л. Цибульська. Намисто І. Мазур. Макітра

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
	Закон цілісності – діалектична єдність частин цілого в декоративно-ужитковому мистецтві; єдність утилітарного й декоративного. Закон тектоніки – гармонійне співвідношення всіх компонентів в творах декоративно-ужиткового мистецтва (функції, матеріалу, техніки виготовлення). Закон масштабу – логічно-художнє вмотивування масштабу; можливості масштабу в емоційному впливі декоративно-прикладної форми. Закон пропорційності – організація прийомів площинного та об'ємно-просторового		естетичної форми. Оволодіння механізмами передачі художньо-образної інформації “Орнамент як мистецтво” Засвоєння основних понять про орнамент, особливості побудови орнаментів Орнамент як спосіб художньої організації простору “Орнамент як засіб художньої виразності” Розвиток орнаментального візуального мислення Художньо-образний зміст орнаментів “Тектоніка орнаментів” Оволодіння різновидами тектонічної структури орнаментального мотиву Орнаментика писанки Створити орнамент із архітектурних форм Визначити провідний мотив орнаменту Утворити самостійну стрічкову орнаментальну композицію (за	Ф. Гнідий. Ліпна пластика П. Глазко. Глечик та кринка М. Яцишин. Народний мотив. Декоративна миска П. Цвілик. Косівська кераміка Л. Цибульська. “Озвучені ритми” І. Білик. Гончарна пластика. Свищик-коник Н. Вербівська. “Скрипаль” М. Тарнавський. “Козаки” Т. Сальник. Килимок “Слобожанські хрести” Н. Пілюгіна. “Птах-квітка” В. Судакова. Слобожанський мотив Г. Вінторяк. “Заграва” Г. Штемплук. Ткана доріжка Н. Чернова. “Політ”. П. Том'юк. “Крила вітряка”. Килимок

№	Назва теми та зміст	Методи та форми організації навчально-виховного процесу	Навчально-творчі завдання	Зоровий ряд
	<p>формотворення</p> <p>Закон контрасту – композиційні контрасти в об'ємно-просторовій формі творів (метричний, пластичний, контраст матеріалу, контраст конструктивної ідеї форми)</p>		<p>допомогою прямокутників ромбів, хрестиків, крапок)</p> <p>Приєм "стилізації" в побудові орнаментів в творах декоративно-ужиткового мистецтва</p>	<p>В. Сумаряк. Писанки</p> <p>З. Сташук. Шулявська писанка</p> <p>Н. Білокінь. "Качки шливуть". Розпис</p> <p>Г. Собачко. Панно декоративне</p> <p>Ф. Панко. "Снігопад"</p> <p>М. Приймаченко. Дві папути</p> <p>"Калиновий гай"</p> <p>"Під дубом криниця стояла"</p>
VII.	Засоби виразності: колір, фактура			
VIII.	<p>Композиційні прийоми</p> <p>Ритм; ритм в архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці; величина й послідовність елементів в прийомі ритмічності</p> <p>Симетрія, асиметрія, динаміка і статика</p>			

Додаток Б

Методичні поради до вивчення теми “Орнамент як засіб художньої виразності”

Система пошуків мотиваційних стимулів впливу на формування культури майбутнього вчителя праці передбачає накопичення знань та емоційного досвіду на основі орнаментальної тканини творів народного мистецтва, яка є домінантою в утворенні нових засобів логічного мислення. Система роботи з майбутнім учителем праці передбачала вивчення національних українських традицій, розвиток здібності втілення образів національного середовища в практичну діяльність, формування знань художніх традицій на основі системи естетичних принципів і смаків, творчих методів і канонів, які склалися безпосередньо в народних колективах і свідомості народу.

Вивчення художніх особливостей орнаментальних символічних зображень, уміння “зчитувати” образ у знаках-символах є важливим фактором формування мислення, художнього смаку, особистісної культури майбутнього фахівця. Це – певний досвід інтелектуальної діяльності, шлях до вироблення чітких світоглядних і культурологічних орієнтацій майбутнього вчителя праці. Адже кожен з художніх символів приховує в собі всі етапи історичного розвитку людства: і знаки первісних культур, і середньовічні символи релігійно-канонічного тлумачення, і метафори народнопоетичного осмислення, і сучасні символи.

Дослідники вважають, що такий вид народного мистецтва, як вишивка, у першу чергу несе в собі історичну інформацію, виражену в знаках, кольорах, орнаменті. Вона розкриває важливі аспекти вираження в ній живописної, графічної й орнаментально-композиційної культури народу.

При вивченні тем, присвячених вишивці, подаються історичні відомості про розвиток цього виду народного художнього промислу, дається характеристика основних матеріалів, опис технологічних процесів і принципів художнього вирішення.

Важливим є усвідомлення вишивки як самостійної цілості в системі народної культури, для якої характерні орнаментальні або сюжетні зображення, багатство художньо-емоційних рішень, локальні відмінності техніки виконання, орнаменту, композиції, колориту, розмаїття художньо-виражальних засобів.

Увага приділяється класифікації вишивки (поділу за певними спільними ознаками) та її типології (групи, що відображають суттєві відмінності).

Спільно зі студентами ми даємо відповіді на питання: що визначає художню якість вишивки? На що впливає характер взаємодії основи та матеріалу, яким вишивають?

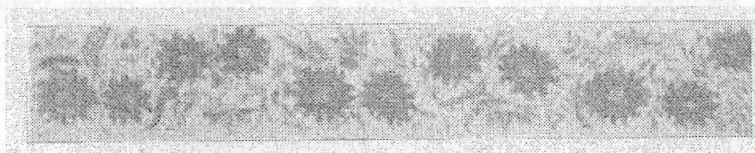
Даючи уявлення студентам про те, що вишивка створюється шляхом поєднання різних способів протягати, закріплювати й наносити стібки на тканину, ми звертаємо увагу на неоднорідність структур окремих елементів вишивки, мотивів та їх форм. Для осягнення цієї неоднорідності об'ємно-просторового й площинного звучання створеної сітки стібків ми використовуємо художньо-творчі завдання. Ці завдання спрямовані на визначення й передачу характеру трактування орнаментальних мотивів, наприклад: виходячи з того, що основою творення складних орнаментальних форм є лінія (стібки-лінії), студентам пропонується створити композиційне й колористичне вирішення орнаменту, розподілити структурно-пластичні акценти зображення, відобразити геометризоване зображення землі, природи, сонця, людини. Цей матеріал дозволяє дослідити зміст і форму орнаментальних мотивів, а також опанувати вміння зображува-

ти основні мотиви геометричного орнаменту (прямі, скісні, ламані й зубчасті лінії, зигзаги, меандри, плетінки, ромби, квадрати, трикутники, розетки, хрести, зубці, кучері тощо).

Саме таким шляхом відбувається формування відчуття декоративності, яке слід починати з найпростішого: дати загальне поняття про орнамент, пояснити його зв'язок з природою, народним досвідом, традиціями національної культури, підкреслити найхарактерніші особливості побудови орнаменту, його художньо-образний зміст.

Появу коренів геометричного орнаменту дослідники вбачають ще в часах палеоліту, вони розкривають значення елементів, знаків, аналізують уміння людей того часу графічними символами виражати складні поняття. Орнаментальні мотиви образно відображали уявлення людей про життя й смерть, добро й зло, здоров'я, хвороби тощо. У них магічне й естетичне виступає в єдиному синтетичному взаємозв'язку. Через систему орнаменту передаються складні аспекти світорозуміння й світосприйняття.

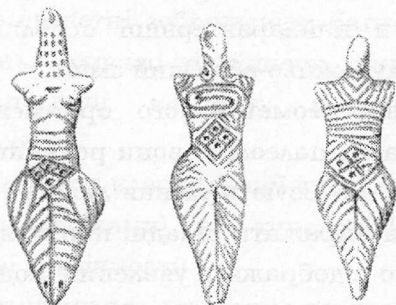
Слідкуємо за тим, щоб студенти при виконанні художньо-творчих завдань чітко передавали ритмічність ліній. Для цього пропонуємо "зоровий ряд": рослинний орнамент у творах Т. Пати, побудова орнаменту на основі творчої переробки форм у творах сучасних художників і народних майстрів, знайомство з орнаментикою писанки тощо. Студентам пропонується створити орнамент із архітектурних форм, визначити провідний мотив орнаменту, створити самостійну стрічкову орнаментальну композицію та ін.

Т. Пата "Фриз"

Важливим є дослідження символічно-магічного значення зображень на вишивках, які мають специфічні ознаки знакової системи відображення дійсності.

Ромбічний узор – символ родючості (жіночі фігури богинь, посудини-жертвовники), простий ромб з крапкою посередині виражав ідеограму засіяного поля, ромб з паростками або завитками – символ родючості.

Глиняні статуетки жінок Трипільської культури

Для вишиванок характерні мотиви архаїчного зображення типу – богині-берегині.

Пошуки ефективних шляхів формування художньої культури майбутніх учителів праці визначили використання системи художньо-творчих завдань, мета яких – скорочення розриву між теоретичними й практичними знаннями, поглиблення навичок творчої діяльності студентів. Одним з головних завдань є розвиток орнаментального візуального мислення, наприклад, уміння самостійно передавати запропонований образ завдяки використанню різнохарактерних ліній (хвилястих, гнучких, пунктирних, гострих, колючих, мелодійних), вираження свого ставлення до графічного твору через прочитання характеру ліній, їх динамічності, темпераменту, уміння прочитати закодований образ завдяки розвиненій емоційній уяві та складання словничка естетичних емоцій.

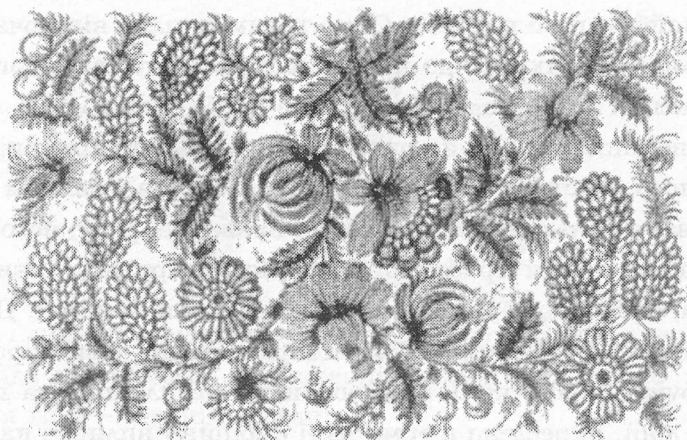
Завдяки використанню системи художньо-творчих вправ розвивається й збагачується мистецька мова студен-

тів, елемент новини стимулює до творчих дій. У процесі пошуків була вироблена схема знайомства й передачі своїх вражень від твору мистецтва: загальні риси твору (сюжет) – конкретизація образу – засоби передачі характеру – власне ставлення до зображуваного.

Уміння зчитувати, розуміти й відтворювати орнамент є одним з важливих моментів у формуванні художньої культури майбутнього вчителя. Саме таким є шлях від початкових асоціативних ідей до наступного їх концептуального відображення в символічній формі в особистих творах. Система творчих завдань на оволодіння орнаментикою виробів народного мистецтва передбачає оволодіння вмінням відтворювати форми через створення враження руху, його ілюзії, використання графічного принципу крутіння навколо центра, тобто відображення руху у візуальній формі. Допоміжним методом є вправи на відпрацювання різнохарактерних рухів (хаотичного, спрямованого) на площині за допомогою лінії, окреслена форма якої емоційно впливає на глядача. Наприклад, студентам пропонується вправа на уявне розмалювання стіни геометричними фігурами (прямокутниками, квадратами тощо). Використання жестів для показу форми допоможе “візуалізації образу”, а відтворення вражень від покладених на площину вертикальної, горизонтальної, ламаної чи круглястої форми допоможе реалізувати внутрішній чуттєвий імпульс через форми. Саме такі вправи допоможуть виявленню ритмічної суті форми та явищ, завдяки їм формується композиційна вмільсть, або “орнаментальний хист” скласти ціле з різних елементів.

Прикладом активного використання рослинно-квіткового орнаменту є Петриківський розпис, який має усталений характер орнаментальних мотивів, навіяних щедрою українською природою, відзначається легкістю й виразністю композиційного рішення. У досить динамічних орна-

ментах розпису відсутні випадковість або навмисність. Саме основні мотиви (широке багатозубчасте та пірчасте листя, листя з червоними ягідками, грона ягід, квітки) є прикладом використання різнохарактерних ритмічних повторів як орнаментальних мотивів, так і кольорових плям. Саме ці орнаменти є прикладом організації форми й кольорового рішення, передачі світу природи через орнаментальні образи.

Н. Коваленко "Сині квіти"

З метою підвищення емоційно-позитивного сенсу спілкування на заняттях доцільно використовувати комплекс мистецтв, тобто прослуховування народної музики, використання поетичних творів, ілюстративного матеріалу з художньо-змістовним аналізом. Саме використання музики дасть змогу простежити взаємозв'язок між музикою та різнохарактерними орнаментальними лініями, геометричними мотивами орнаменту й ритмічними елементами народної пісні.

Тема "Символ як засіб художньої виразності"

Інтегрований мистецтвознавчий курс орієнтує увагу майбутнього вчителя праці на оволодіння уміннями й навичками пізнання національної спадщини завдяки методу узагальненого вивчення народного мистецтва, який орієнтує його на оволодіння знаннями про мову національної культури.

ри на основі інтеграції мистецтв. Саме ці знання сприяють формуванню такої здібності особистості, як мислення образами, здатність висловлювати свої враження, почуття, особливості внутрішнього сприйняття засобами поетики (метафори, символи, гіперболи тощо).

Цікавою на цьому етапі роботи є вивчення семантики візерунків української писанки. Відомо, що саме писанковий орнамент вміщує в собі всю відому символіку: від сонця й зірок до безкінечності й усіх рослинних знаків.

Крім функціонально-ужиткової інформації, пов'язаної з безпосереднім використанням творів декоративно-прикладного мистецтва, у них зберігаються відомості національної, соціальної, магічної, образної орієнтації. Основні носії широкого спектру інформації – композиційні елементи форми твору (знак, символ, метафора, алегорія) та оздоблення. Усі ці елементи є семантичними засобами.

Зокрема, символ (від грецьк. – знак, прикмета, ознака) – умовне позначення будь-якого предмета, поняття або явища. Художній символ як засіб заміни певних конкретних понять в об'ємно-просторовій формі твору декоративно-прикладного мистецтва використовується для збереження й передачі інформації, естетичних цінностей. Це образ, який взято в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений невичерпною багатозначністю образу.

Будь-який символ є образом, у якому завжди присутній певний зміст, злитий з образом, але не зведений до образу.

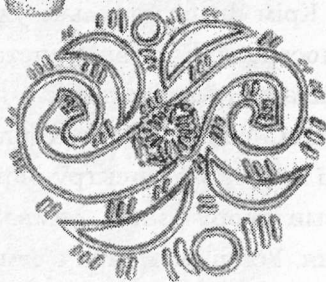
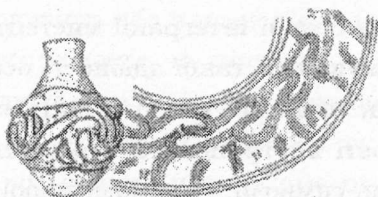
Відомо, що знаковий код писанки, його основні мотиви сформувалися ще в культурі Трипілля. Уже в ранніх формах художньої культури знаки-обереги і знаки-печатки (родові символи) набули культового, магічного й символічного значення. У 1893 році видатний український археолог В. Хвойка відкрив перлину світової археології – Трипільську культуру, яка за свою неповторну, магічну красу дістала назву

“діамантова”. Як і всі первісні народи, трипільці нічого не творили випадкового, другорядного. Усі предмети – чи то будинок, чи то глечик – несуть на собі відбиток міфологічного світоуявлення. Аналізуючи орнаментальні мотиви посуду, пластики, можна реконструювати космос наших предків. Насамперед це поняття світоустрою – центру, чотирьох сторін світу, гори, низу. Про це свідчить розташування по вертикалі орнаментальних мотивів трьома ярусами, а також численні знаки хрестів і хрестоподібні композиції. Символ цього поняття – семикутна зоря, яка й зустрічається на розписах.

На чолі трипільського пантеону стояла велична сила всепроникаючого вогню, життєдайної сили, активної енергії, чоловічого начала. Символ, який включає в себе всі ці поняття – свастика.

Переважна більшість антропоморфної пластики – це зображення жінки, Матері-Прародительниці, матері-Землі. На жіночих статуетках трапляються малюнки ромбів із хрестом посередині – символ родючості.

Крилатий дракон на трипільській кераміці – символ надприродної сили, що викликала страх. Його характерні

*Глиняний
орнаментований посуд*

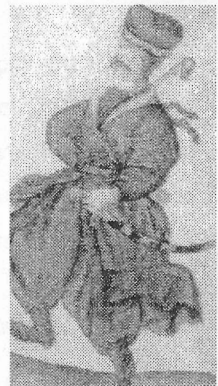
риси – кілька голів, роги, завеликі очі, підвищена можливість бачити, випромінювати світло. Змія-дракон – це дуго-подібні, плавно вигнуті або з'єднані під кутом відрізки стрічок, що складаються з 3-4 прокреслених ліній.

Трипільські зображення можна розділити на “реалістичні” (тварини, рослини, місяць, антропоморфні зображення, хвилясті лінії) і на більш абстрактні (косий хрест у колі, косий хрест у квадраті). Для розуміння цих зображень велике значення має їх поєднання з “реалістичними”. Хвилясті лінії в поєднанні з крапками символізують Місяць, самі хвилясті лінії – символ води, ріки.

В останні десятиріччя вченим вдалося зібрати свідчення того, що в Трипільлі існувала розвинена знакова система символів, наближена до писемності. Поєднання окремих знаків-символів давало змогу записувати цілі “тексти” в орнаменті: як іде дощ, як зерно падає в землю, як воно проростає, а потім як з'являється стебло, стиглий колос, що тягнеться до неба, і, нарешті, відривається від землі. Для облікових операцій використовували глиняні об'ємні символи-конуси, кульки, диски. Для позначення певних тварин використовували фішки відповідних звірів, або їхні глиняні моделі.

Знайомство з семантичними засобами зображення у творах трипільської культури дасть можливість реконструювати у свідомості сучасної людини світогляд наших предків, образ їх мислення, уявлення про світ.

Створюючи власну міфотворчість на основі міфопоетичної символіки народу, художники українського авангарду звертаються до символічного образу Козака Ма-мая. Ця тема здавна привертала увагу митців своїм сакрально-символічним змістом первообразу, кожен предмет на

яких має символічне значення. Найчастіше на картинах козак одягнений в сорочку, жупан або кожух, широкі штани і сап'янові чоботи, шапка лежить поруч або висить на дереві. Обов'язковим елементом композиції є зображення дерева, переважно дуба, у тіні якого відпочиває козак. Слов'яни вважали, що дуби є священними деревами, які символізували стійкість, міцність (у народі мовлять: "міцний, як дуб"). Він також постає уособленням багатирської сили, міцного здоров'я ("здоровий як, дуб"). У народнопісенній творчості це дерево стверджує довговічність народу, його невмирущість. Також поруч із козаком стоїти кінь. Його зображення є майже на всіх картинах, без нього неможливо уявити козака ні в мирний, ні у військовий час. Кінь став символом волі, вірної дружби, відданості, готовності до самопожертви. Реалії картини "Козак Мамай" являють собою важливе джерело вивчення побутової культури, орнаментики й символіки. У них за допомогою зображень-символів і реалій втілено цілий комплекс морально-етичних норм народу, його поглядів на життя, на людину, її місце в житті.

Додаток В.

Положення про конкурс “Кращий виріб”

Загальні положення

В умовах становлення української державності, інтеграції в європейське товариство, проблема формування художньої культури майбутніх учителів є серед найактуальніших, що вимагає невідкладного розв'язання. Зміст цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтації молодих людей і рівень їх духовності визначатимуть майбутнє української нації. Є очевидним, що від рівня освіченості, розвитку й вихованості сучасної молоді залежатиме науково-технічний, духовний прогрес Української держави, її роль і місце у європейському та світовому співтоваристві.

Пріоритетним повинно стати вивчення національних цінностей, створених народом протягом своєї історії. Ми розглядаємо національні цінності в єдності із вселюдськими, які не загрожують національній самобутності, а збагачують її виховні традиції, пов'язані із формуванням і розвитком національних духовних цінностей.

Національне виховання є фактором формування національної еліти, джерелом елітарності, інтелігентності, справжньої професійної культури, патріотизму. Сучасні навчальні технології передбачають орієнтацію на людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування навчально-виховного процесу.

Національне виховання є природним вихованням, таким, що відповідає природі людини.

Мета національного виховання передбачає всі аспекти формування моделі поведінки людини, зокрема його худож-

ньо-естетичної культури.

Засоби національного виховання включають рідну мову, історію, фольклор, мистецтво, народний календар, національні символи і національну символіку, родинно-побутову культуру, народні традиції, звичаї та обряди, народні прикмети, релігійні виховні традиції.

Пріоритетним під час проведення конкурсу є забезпечення шанобливого ставлення до національних святинь, зокрема творів народного мистецтва, шляхом формування у молоді сучасного культурологічного світогляду, розвитку творчих здібностей і навичок при виготовленні особистих творів мистецтва. Поєднання цих складових забезпечить повноцінний розвиток сучасного студентства та ефективне формування його художньої культури.

1. Мета конкурсу.

1.1. Ознайомлення студентів зі своєрідною знаковою системою мовлення та художнього освоєння світу, який протягом тисячоліть був і залишається основою творчості у народному мистецтві.

1.2. Засвоєння національної самобутності творів народного мистецтва через вивчення його традицій;

1.3. Ознайомлення з прикладами поєднання красивого і корисного в: найдавніших видах художньої творчості людини;

– предметах ужиткового мистецтва (предмети побуту, меблі, одяг, взуття, головні убори, прикраси, все, що ми називаємо особистими речами необхідними для щоденного вжитку);

– у системі видів декоративно-ужиткового мистецтва.

2. Організація, підведення підсумків конкурсу.

2.1. Конкурс проводиться протягом двох занять (4 академічних години).

2.2. У конкурсі беруть участь усі бажаючі студенти.

2.3. Підсумки конкурсу підводяться на заняттях культурологічного клубу “Я і творчість”, під час проведення зборів студентського активу та на засіданнях художньо-творчої ради факультету.

2.4. Інформація про результати конкурсу подається комісії, яка складається зі членів художньо-творчої ради факультету, за участю представників педагогічного колективу факультету, яка й визначає переможця.

2.5. Рішенням комісії визначаються переможці конкурсу, присуджуються відповідно 1, 2 та 3 місця.

3. Критерії оцінювання участі в конкурсі

3.1. Самостійність мислення;

3.2. Здатність приймати нестандартні рішення (інноваційний стиль мислення);

3.3. Вироблення вмінь і навичок використання засобів мистецтва при вирішенні завдань;

3.4. Забезпечення високого рівня навчальної роботи плюс постійне вдосконалення системи виховної роботи;

3.5. Творча активність, розвинена уява, спостережливість, інтелект. Участь в конкурсі дає можливість студентам долучитися до скарбниць мудрості і досвіду, надбаних людством протягом тисячоліть і використовувати цю мудрість для вирішення сучасних проблем.

Духовний світ людини формується під впливом культурної діяльності і в процесі здійснення культурних зв'язків та відношень між людьми. Перший культурно-історичний акт

був спрямований на виробництво засобів, необхідних для задоволення потреб та виробництва власне матеріального життя. Потреба в праці та спілкуванні - це потреба культурної історії людства, пов'язаної з появою повсякденного завдання, викликаного необхідністю й можливістю обирати свій образ життя, створювати самого себе і власний світ культури.

Г. А. Богатирьова

**Формування художньої культури майбутніх учителів
праці засобами народного мистецтва**

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 22.12.2006

Формат 60x84/16. Ум.-др. арк. – 7,3. Обл.-вид. арк. – 5,3.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Тираж 300 прим.

ПП “Видавничий дім”

50063 м. Кривий Ріг, вул. Тухачевського, 26

т. (0564) 66-23-18

Друкарня СПД Щербенок С. Г.

50027 Кривий Ріг, вул. Рокосовського, 5/3

т. (0564) 922-077

Галина Андріївна Богатирьова

за освітою музикант-педагог,
мистецтвознавець.

Педагогічний стаж роботи
більше 29 років, останні 16
років після закінчення Акаде-
мії мистецтв України (м. Київ)
працює в Криворізькому дер-
жавному педагогічному уні-
верситеті. Автор понад 25 нау-
кових праць, має вищу педа-
гогічну категорію (1991 р.),
присвоєну за естетичне
виховання молоді та розробку
методичних рекомендацій і
програми з курсу історії

мистецтва для музичних шкіл і шкіл мистецтва України.
Нагороджена грамотою Міністерства освіти і науки
України (23.05.06 р.) за підготовку переможця III етапу
Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідницьких
робіт учнів-членів Малої академії наук України у 2006
році.

Співавтор підручника "Історія зарубіжного мистецтва"
для вищих навчальних закладів України.

Має широке коло захоплень: музика, образотворче
мистецтво, етнографія, українознавство.